

บทที่ ๕

วัฒนธรรมของเมืองในแอ่งสกลนคร พ.ศ.๒๓๗๑-๒๔๓๖

วัฒนธรรมของเมืองในแอ่งสกลนคร ช่วงหลัง พ.ศ.๒๓๗๑ เป็นระยะเวลาของการก่อตัวและฟื้นฟูบ้านเมืองภายหลังสงคราม ลักษณะทางวัฒนธรรม ความเชื่อ การนับถือของผู้คนในช่วงนี้มีความหลากหลายมากขึ้น ขณะเดียวกันยังคงอยู่ภายใต้วัฒนธรรมหลวงคือวัฒนธรรมแบบลาวหรือพุทธเถรวาท ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวเมืองในแอ่งสกลนครมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง

เนื่องจากเขตพื้นที่แอ่งสกลนครเคยมีความสำคัญสมัยอาณาจักรล้านช้าง ในฐานะกลุ่มเมืองศูนย์กลางหรือกลุ่มลาวเวียง และได้มีการสั่งสมทางวัฒนธรรมผ่านยุคสมัยต่างๆ มาแล้วจากอดีต (ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ ๒) แม้ว่าประชากรกลุ่มใหม่ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจะมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันได้ ภายใต้โครงสร้างทางวัฒนธรรมและยึดครองลาวล้านช้าง และแม้ว่าศูนย์กลางทางวัฒนธรรมลาวที่เวียงจันทน์จะถูกทำลาย แต่เมืองในแอ่งสกลนครอย่างเมืองนครพนม เมืองสกลนคร หรือเมืองเกิดใหม่อย่างหนองคายยังคงสืบทอดธรรมเนียมลาวต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปูชนียสถานสำคัญที่พระธาตุพนม ยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจ ความเชื่อ และเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของกลุ่มเมืองแถบนี้

ศูนย์กลางวัฒนธรรมของเมืองในช่วงฟื้นตัวหลัง พ.ศ.๒๓๗๑

ช่วงเวลาการฟื้นตัวของเมืองและการตั้งชุมชนใหม่ นอกจากอำนาจทางการเมืองการปกครองและการควบคุมประชาชนด้วยการสักเลกและแบ่งสรรตามกองต่างๆ แล้ว ปูชนียสถานสำคัญต่างๆ ในท้องถิ่นแอ่งสกลนครซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง เป็นสิ่งสำคัญที่รวบรวมผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนเกิดเป็นชุมชนให้เติบโตขึ้นเป็นเมืองได้ และเมื่อเกิดปัญหาภัยอำนาจรัฐของผู้ปกครอง ภัยสงคราม ความอดอยาก แห้งแล้ง หรือโรคระบาดต่างๆ สถานที่สำคัญเหล่านี้สามารถเป็นที่พึ่งพิงทางด้านจิตใจของชาวเมือง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบรรดาเจ้าเมืองกรมการต่างเอาใจใส่คอยบูรณะซ่อมแซมเหล่าพระธาตุเจดีย์คู่มือเมืองต่างๆ ไม่ให้เศร้าหมอง และถือเป็นภารกิจสำคัญเพื่อให้เป็นหลักของเมืองและศูนย์รวมจิตใจของผู้คนใน

เมือง เมื่อครั้งราชสำนักเวียงจันทน์ยังอยู่กษัตริย์ล้านช้างเวียงจันทน์ได้ทรงอุปถัมภ์ แต่เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนไปภาระหน้าที่ดังกล่าวจึงเป็นของบรรดาเจ้าเมืองกรมการท้าวเพียงในท้องถิ่นดูแลกันเอง เมืองที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมในแ่งสกลนคร ได้แก่ เมืองนครพนม เมืองสกลนคร และเมืองหนองคาย

ศูนย์กลางเมืองนครพนม

เมืองนครพนมเป็นเมืองเก่ามีศาสนสถาน คือ พระธาตุพนม ซึ่งเป็นพระธาตุสำคัญมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง มีความสำคัญที่สุดในภูมิภาคแถบนี้ แม้จะมีพระธาตุหลวงที่เวียงจันทน์แล้วก็ตามแต่ผู้ปกครองล้านช้างก็ยอมรับในความเป็นศูนย์กลางของพระธาตุพนมตั้งสะท้อนออกมาในตำนานอุรังคธาตุ และถือเป็นหน้าที่ภารกิจของกษัตริย์ล้านช้างทุกพระองค์ที่จะต้องมานมัสการ บูรณะซ่อมแซม กัลปนาแก่พระธาตุพนมเป็นประจำด้วย ในรัชสมัยพระเจ้าอนุรุทธราช (อนุวงศ์) ภายหลังที่อาณาจักรล้านช้างตกเป็นประเทศราชของสยามแล้ว พระองค์ได้เสด็จมาบูรณะพระธาตุและสร้างสะพานบริเวณหน้าวัดไปยั้งริมฝั่งแม่น้ำโขงร่วมกับพระบรมราชา (สุดตา) เจ้าเมืองนครพนมและเจ้าจันทสุริยวงศ์ (กิง) เจ้าเมืองมุกดาหาร พระเทพรัตนโมลี (แก้ว อุทุมมาลา) ได้บันทึกไว้ในหนังสือประวัติย่อพระธาตุพนมว่า...

...พ.ศ.๒๓๔๙ พระเจ้าอนุรุทธราช ผู้ครองเมืองเวียงจันทน์(องค์สุดท้าย) ไอรศพระเจ้าสิริบุญสาร ได้พร้อมทั้งเจ้าเมืองนครพนม พระบรมราชา (สุดตา) และเจ้าเมืองมุกดาหาร พระยาจันทสุริยวงศา (กิง) เห็นว่าพระธาตุเป็นมหาเจดีย์โบราณ ...บัดนี้เศร้าหมองชำรุดมาก จึงพร้อมกันบูรณะ...

พ.ศ.๒๓๕๐ เจ้ามหาชีวิตเวียงจันทน์ และเจ้าเมืองนครพนม เจ้าเมืองมุกดาหารได้เริ่มสร้างขัว (สะพาน) เป็นทางอิฐหน้าวัด ณ วันพุธ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๕ ได้พร้อมกันมาฉลองในปลายปีนั้น อนึ่ง “เศวตฉัตรธาตุหักก็แมนปีนั้น”

พ.ศ.๒๓๕๕ พระเจ้าอนุรุทธราชเวียงจันทน์ และพระบรมราชา (สุดตา) เจ้าเมืองนครพนม พระยาจันทสุริยวงศา (กิง) เจ้าเมืองมุกดาหาร ได้มาฉลองห่อพระ (แก้ว) ในวัดพระธาตุพนม...

พ.ศ.๒๓๕๖ พระเจ้าเวียงจันทน์ได้เสด็จลงมาทำบุญฉลองที่วัดพระธาตุพนมอีก ...เข้าใจว่าปีนี้มายกฉัตรพระธาตุที่หักมาแต่ พ.ศ.๒๓๕๐ ...

พ.ศ.๒๓๖๙-๗๑ รวม ๓ ปี เกิดจลาจลในแผ่นดินล้านช้างโดยทั่วไป เพราะทางเวียงจันทน์วิวาทกับกรุงเทพฯ ...เมื่อกองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมาปราบชนะแล้ว ก็กวาด

ต้อนรับคนลงไปเป็นอันมาก ที่ยังอยู่ก็แตกตื่นหลบซ่อนเข้าป่าดง พระพุทธศาสนาที่พลอย
 จลาจลหวั่นไหวเพราะขาดผู้บำรุง ต่อแต่นี้(ภายหลังสงคราม) มาอีกระหว่าง ๓๐ ปี ก็เป็น
 สมัยโยกย้ายพลเมืองทางฝั่งซ้ายข้ามมาทางฝั่งขวา เพราะเกิดสงครามระหว่างสยามกับญวน
 จึงเป็นสมัยที่ประชาชนสร้างบ้านแปงเมืองเริ่มก่อสร้างตัวใหม่...องค์พระธาตุพนมที่เคย
 รุ่งเรืองก็พลอยได้รับการกระทบกระเทือน ขาดผู้อุปัฏฐากรักษา...ในวัดก็มีแต่ทรงกับทรุดลง
 จนราว พ.ศ.๒๔๓๐ พระวิหารหลวงซึ่งพระเจ้าโพธิสาลราช จากนครหลวงพระบางมาสร้างไว้
 และได้รับการบูรณะจากกษัตริย์ราชวงศ์ล้านช้างเรื่อยมา ก็ถึงคราวอวสานพังทลายลงมาเป็น
 กองอิฐปูน...องค์พระธาตุก็เศร้าหมองคร่ำคร่ามาก จนต้นโพธิ์ต้นไทรเกาะจับตามซอกอิฐ
 ประปราย สาธุชนเห็นแล้วให้เกิดสังเวชสลดใจเป็นอันมาก...^๑

ในสมัยที่เมืองเวียงจันทน์ยังคงอยู่และแม้จะมีสถานะเป็นเมืองประเทศราช แต่ก็ยังคง
 สืบทอดภารกิจของกษัตริย์ล้านช้างต่อมาอีก โดยเฉพาะการอุปัฏฐากองค์พระธาตุพนมซึ่งเป็นศูนย์
 รวมจิตใจของชาวล้านช้าง หมายรวมถึงชาวลาวและกลุ่มชนอื่นๆ ในสังคมล้านช้างด้วย^๒ เช่น กลุ่ม
 ข่าต่างๆ เป็นต้น ซึ่งมีความเคารพนับถือพระธาตุพนมอย่างมาก^๓

ตลอดช่วงระยะเวลาภายหลัง พ.ศ.๒๓๗๑ เป็นต้นมา เป็นช่วงฟื้นฟูบ้านเมืองหลัง
 สงครามและการเคลื่อนย้ายของผู้คนครั้งใหญ่ ทำให้องค์พระธาตุพนมเศร้าหมองดังที่พระเทพรัตน
 โมลีได้กล่าวไว้ เมื่อไม่มีกษัตริย์ราชวงศ์เวียงจันทน์มาเป็นผู้นำในการบูรณะซ่อมแซมพระธาตุดัง
 เก่าก่อน บรรดาเจ้าเมืองกรมการของเมืองในแ่งสกลนครจึงต้องรับผิดชอบดูแลกันเอง โดยเฉพาะ
 เจ้าเมืองนครพนมและเจ้าเมืองมุกดาหารซึ่งเคยปฏิบัติร่วมกับเจ้าเวียงจันทน์มาแล้ว แต่ได้เปลี่ยน
 จากการอุปถัมภ์ของราชสำนักเวียงจันทน์มาเป็นราชสำนักสยามที่อยู่ห่างไกลแทน ปราบกฎ
 หลักฐานการขอสิ่งของจากราชสำนักเพื่อขึ้นมาบูรณะซ่อมแซมพระธาตุพนมและวัดใกล้เคียง
 ได้แก่ ใบบอกขอของเจ้าเมืองกรมการที่มีอำนาจหน้าที่ดูแลในเขตพระธาตุพนมขอไปยังราชสำนัก

^๑ พระเทพรัตนโมลี, ประวัติย่อพระธาตุพนม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (ม.ป.ท., ๒๕๓๗), ๓๘-๔๐.

^๒ ปิยฉัตร สีนุสสะอาด, “กลุ่มชนในสังคมล้านช้าง,” วารสารสุโขทัยธรรมปริชา ๑๔, ๓ (กันยายน-
 ธันวาคม ๒๕๔๔) : ๑๐๕-๑๐๙.

^๓ สุทิน สนองฝัน, “ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองในอีสาน ตั้งแต่สมัย
 สุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.๑๗๙๒-๒๓๙๔)” (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอก
 ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๓), ๕๔.

สยามหลายครั้ง^๕ ทั้งนี้เพราะความสำคัญขององค์พระธาตุพนมต่อศูนัยธรรมจิตใจของชาวเมือง
นั่นเอง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้คนที่เข้าโอกาสของพระธาตุ
พนมมีจำนวนมากขึ้นจนคณะกรรมการวัด สังฆการีไม่อาจดูแลควบคุมได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ชุมชน
พระธาตุพนมอยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าเมืองมุกดาหารและนครพนม โดยจะจัดส่งกรรมการเมืองมา
ควบคุมดูแลร่วมกัน ปราบกฏหลักฐานใน พ.ศ.๒๔๒๔ คือ พระพิทักษ์เจดีย์ นายกองขึ้นตรงต่อเจ้า
เมืองนครพนม และหลวงภูษารัตน์ ปลัดกองขึ้นตรงต่อเมืองมุกดาหาร เอเตียน แอมอนิเย นัก
เดินทางชาวฝรั่งเศส บันทึกไว้ว่า...

...ประชาชนในถิ่นอารยธรรมนี้ ทุกคนที่ดูแลรักษาพระธาตุนั้น อยู่ภายใต้คำสั่ง
ของขุนนาง ๒ คน คือ ๑ พระพิทักษ์เจดีย์ เป็นหัวหน้าสำคัญซึ่งขึ้นกับเจ้าเมืองละคอน
(นครพนม), ๒ หลวงภูษารัตน์ ปลัดกลาง ซึ่งขึ้นกับเจ้าเมืองบางมุก (มุกดาหาร)...ข้าราชการ
พลเรือนสองคนที่บังคับบัญชาพลเมืองนั้น จะต้องเห็นพ้องกันกับเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม
เสียก่อน ในกิจการต่างๆ ที่จะทำเกี่ยวกับวัดพระธาตุพนม...^๕

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

จำนวนเข้าโอกาสหรือเลกวัดพระธาตุพนมใน พ.ศ.๒๔๒๔ มีประมาณ ๒,๐๐๐ คน ซึ่ง
เป็นจำนวนที่ลดลงจากก่อนหน้านั้นแล้วเพราะการแทรกแซงของเมืองนครพนมและเมืองมุกดาหาร
มีการนำเอาเลกวัดพระธาตุมาจดทะเบียนเป็นเลกของเมืองทั้งสอง ทำให้คาดการณ์ได้ว่าก่อนหน้า
นั้นชุมชนวัดพระธาตุพนมคงเป็นชุมชนใหม่มีผู้คนจำนวนมากกว่านั้น ความสำคัญดังกล่าวมีผู้ดูแล
กำลังคนที่เป็นเลกวัดพระธาตุฯ ในตำแหน่งพระพิทักษ์เจดีย์ นายกองเข้าโอกาสพระธาตุเจดีย์พระ
ธาตุพนม ก่อน พ.ศ.๒๔๒๔ ด้วย กล่าวคือ พ.ศ.๒๔๑๗ พระพิทักษ์เจดีย์ (กง) พ.ศ.๒๔๒๒ พระ
พิทักษ์เจดีย์ (แก่น) และ พ.ศ.๒๔๒๔ พระพิทักษ์เจดีย์ (ศรีสองฟ้า)^๖ ซึ่งปีนี้เป็นต้นมาเริ่มมีการ
แทรกแซงกิจการของวัดพระธาตุฯ จากเมืองนครพนมและเมืองมุกดาหารดังได้กล่าวมาแล้ว

^๕ สำนักหอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓, จ.ศ.๑๒๑๒ (พ.ศ.๒๓๙๓) เลขที่ ๓๓, "ไป
บอกเมืองมุกดาหาร เรื่องสร้างพระวิหารและซ่อมกำแพงล้อมฐานพระเจดีย์ธาตุพนม." ; จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔
, จ.ศ.๑๒๒๐ (พ.ศ.๒๔๐๑) เลขที่ ๒๗, "ไปบอกเมืองนครพนม เรื่องขอรับพระราชทานกระจกและเครื่องเขียนไป
ทำอุโบสถ."

^๕ ทองสมุทรร โดเร และ สมหมาย เปรมจิตต์, แปล, บันทึกการเดินทางในลาว, ภาคหนึ่ง พ.ศ.
๒๔๓๔, ๑๔๔.

^๖ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.๕ ม.๒ ๑๒ก. เล่ม ๒๐ ร.ศ.๑๐๗.

หลุยส์ เดอลาปอกต์ และฟรานซิส กากนิเย่ นักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่ได้เดินทางมาถึง พระธาตุพนมเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๔๒๔ (ค.ศ.๑๘๘๑) กล่าวถึงชุมชนแถบนี้ไว้ว่า

...ธาตุพนม...เป็นหมู่บ้านที่สำคัญริมฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ห่างจากบางมุก (มุกดาหาร) ๓๐ กว่าไมล์ และตั้งอยู่ตรงปากน้ำเซบั้งไฟ (ทางฝั่งซ้าย) และนี่ก็คือจุดเด่นทั้งหมดของประเทศลาว เพราะมีสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์...^๖

องค์พระธาตุเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คน เป็นหลักบ้านหลักเมือง และศูนย์กลางทาง สังคมวัฒนธรรมของเมือง มีความเชื่อว่าองค์พระธาตุพนมนั้นมีผีมหัศจรรย์สามพระองค์ เป็นผีหรือ เทพเฝ้าปกป้องรักษาดูแลพระธาตุพนมและยังทำหน้าที่คุ้มครองบ้านเมืองอีกด้วย สามารถให้คุณให้ โทษหรือคุ้มครองดูแลผู้คนได้ เป็นความเชื่อของสังคมช้อยเข้าพระธาตุพนมหรือผู้ที่สืบทอดการดูแล รักษาพระธาตุมาจากบรรพบุรุษ จะต้องมีการส่งส่วยพระธาตุหรือเสียค่าหัวพระธาตุเป็นประจำทุก ปี โดยเฉพาะในงานบุญพระธาตุพนมในเดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ หรือมาฆบูชา ความเชื่อเกี่ยวกับผี มหัศจรรย์หรือผีเจ้าเฮือนสามพระองค์สัมพันธ์กับสังคมช้อยเข้าช่วงใช้พระธาตุพนม มีบทบาทเป็น ผีเสื้อเมืองและเข้าไปควบคุมพฤติกรรมของผู้คนชาวเมืองด้วย

เห็นได้ว่า พระธาตุพนมเป็นสถานที่สำคัญของกลุ่มเมืองในแอ่งสกลนครและลุ่มน้ำโขง บริเวณนี้ มีชุมชนชาวดหลายหมู่บ้านคอยดูแลพระธาตุ เป็นเขตชุมชนที่อยู่ระหว่างเมืองนครพนม และมุกดาหารจึงต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าเมืองทั้งสอง ขณะเดียวกันราชสำนักที่คำจุน พระบรมธาตุก็ได้เปลี่ยนจากล้านช้างเป็นราชสำนักสยามแทน มีการงดเว้นภาษีให้แก่ชาวด และมีการบรรเลงดนตรีแบบสยามบวงสรวงพระธาตุเดือนละ ๒ ครั้ง อาจจะเป็นในวันพระข้างขึ้นและ ข้างแรม ๑๕ ค่ำ ของทุกเดือน สถานภาพของพระธาตุพนมในช่วงเวลานี้ถือว่าได้ฟื้นฟูกลับมาเป็น หลักใจของผู้คนเป็นหลักบ้านหลักเมืองอีกครั้งภายหลังที่ต้องชบเซาจากภาวะสงคราม

^๖ บันทึกของเดอลาปอกต์และกากนิเย่ อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, ๑๔๗.

^๗ สุรพล คำวิทีกุล, “สังคมช้อยเข้าช่วงใช้องค์พระธาตุพนม,” เมืองโบราณ ๑๔, ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๓๑) : ๑๑๗-๑๑๙.

Plate 54 A view of the Petnam monument.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ภาพที่ ๑๓ ภาพวาดลายเส้นพระธาตุพนม ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙)

ที่มา : Louis Delaporte and Francis Garnier, A Pictorial Journey on the Old Mekong. Cambodia, Laos and Yunnan (Bangkok : White Lotus, 1998), 87.

ศูนย์กลางเมืองสกลนคร

เมืองสกลนครมีพระธาตุเชิงชุมเป็นศูนย์กลางทางสังคมวัฒนธรรมของเมืองมาตั้งแต่สมัยล้านช้างแล้วเช่นกัน ปรากฏหลักฐานจารึกของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ.๒๑๘๑-๒๒๓๕) ในเขตเมืองสกลนครแสดงเขตกัลปนาที่ดินและเข้าโอกาสอุทิศให้แก่วัด ในจารึกระบุว่าเมืองเชียงใหม่นองหาน เมื่อเกิดเหตุการณ์ผันแปรทางการเมืองการปกครองของอาณาจักรล้านช้าง ทั้งเสียเมืองตกเป็นประเทศราช พ.ศ.๒๓๒๒ และเมืองเวียงจันทน์ถูกทำลาย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ ชุมชนรอบองค์พระธาตุเชิงชุมได้รับผลกระทบด้วย

เมื่อกองทัพสยามเข้ายึดเมืองเวียงจันทน์ได้ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำ ปีกุน จ.ศ.๑๑๔๑ หรือ พ.ศ.๒๓๒๒ นั้นได้กวาดต้อนผู้คนลงไปด้วย ทำให้ไม่ปรากฏว่ามีผู้ปกครองชุมชนรอบๆ บริเวณหนองหารและวัดพระธาตุเชิงชุมอีก เริ่มมีปรากฏอีกครั้งในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธ

ยอดฟ้าจุฬาโลกว่าทรงโปรดเกล้าฯ ให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์พร้อมด้วยไพร่พลยกข้ามภูพานมาตั้งหลักแหล่งเพื่อรักษาพระธาตุเชิงชุม และเมื่อมีผู้คนเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่มากขึ้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้อพยพบ้านธาตุเชิงชุมขึ้นเป็นเมืองสกลทวาปี เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๙^๙ ในสมัยนี้ได้มีพระสงฆ์ชั้น“หลักคำ” ซึ่งเป็นเชื้อสายอุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์ตามมาบูรณะฟื้นฟูพระธาตุด้วย แต่ต่อมาเมื่อเกิดเหตุการณ์สงครามระหว่าง พ.ศ.๒๓๖๙-๗๑ เมืองสกลทวาปีได้รับผลกระทบ กล่าวคือ เจ้าเมืองถูกประหารชีวิตในข้อหากบฏศึก ที่ไม่ได้เตรียมไพร่พลกระสุนดินดำและเสบียงไว้คอยกองทัพหลวงจากสยาม เวลานั้นชาวเมืองสกลทวาปีได้ถูกกวาดต้อนให้ไปอยู่ที่เมืองกบิลจันตคาม ในเขตจังหวัดปราจีนบุรี ตัวเจ้าพระครูหลักคำซึ่งเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองถูกกวาดต้อนไปด้วย แต่เหลือผู้คนไว้คอยดูแลรักษาพระธาตุเชิงชุมให้เป็นข้าพระธาตุในบริเวณใกล้เคียงถึง ๑๐ หมู่บ้าน

ภายหลังสงครามเจ้าอนุวงศ์ มีการกวาดต้อนผู้คนจากทางฝั่งซ้ายให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในแอ่งสกลนครมากขึ้น เมื่อได้ตัวเจ้าเมืองกรมการของเมืองทางฝั่งซ้ายแล้วทางราชสำนักก็จะสนับสนุนให้ไปเกลี้ยกล่อมผู้คนมาเพิ่มเติมซึ่งสะดวกกว่ายกกองทัพไปกวาดต้อนมา เพราะผู้คนจะแตกตื่นหนีเข้าป่าดง ด้วยนโยบายเช่นนี้ราชวงศ์ (คำ) จากเมืองมหาชัยกองแก้วจึงได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าเมืองสกลนครคนแรก ในที่พระยาประเทศธานี เมื่อ พ.ศ.๒๓๔๑ ให้ราชวงศ์เมืองกาฬสินธุ์เป็นอุปฮาดเมืองสกลนคร ให้ท้าวอินน้องชายราชวงศ์ (คำ) เป็นราชวงศ์ และให้ราชบุตรเมืองกาฬสินธุ์มาเป็นราชบุตรเมืองสกลนคร^{๑๐}

สมัยพระยาประเทศธานี (คำ) พ.ศ.๒๓๔๑-๒๔๑๙ นี้เมื่อกลุ่มชาวเมืองที่ถูกกวาดต้อนไปไว้เมืองกบิลจันตคามพร้อมกับพระสงฆ์หลักคำได้ทราบว่ราชวงศ์เมืองกาฬสินธุ์ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอุปฮาดเมืองสกลนคร จึงพากันย้ายกลับมาอยู่บริเวณวัดพระธาตุเชิงชุมตามเดิม และได้พร้อมกับเจ้าเมืองกรมการเมืองสกลนครบูรณะวัดให้เจริญขึ้นมาอีก มีการสร้างกุฏิ ๕ หลัง ศาลาการเปรียญถวายพระหลักคำ และสมมุติให้พระหลักคำเป็นเจ้าคณะใหญ่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตเมืองสกลนคร เมื่อสิ้นพระหลักคำแล้วก็ให้มีเจ้าอาวาสสืบต่อมาอีกหลายรูป ในสมัยพระยาประเทศธานี (คำ) นั้นนอกจากจะทำนุบำรุงวัดพระธาตุเชิงชุมแล้ว ยังได้สร้างวัดแห่งใหม่ขึ้นอีก เช่น วัดศรีบุญเรืองหรือวัดแป้น เมื่อปีชวด พ.ศ.๒๓๔๓ วัดศรีคุณเมืองหรือวัดกลาง เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๔๘ วัดศรีมุงคุณหรือวัดเหนือ เมื่อปีมะแม พ.ศ.๒๓๕๐ และวัดศรีสระเกษ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๓ เป็นต้น

^๙ สุรัตน์ วรางค์รัตน์, ประวัติศาสตร์สกลนคร, ๘๗.

^{๑๐} สุรัตน์ วรางค์รัตน์, บรรณานุกรม, ตำนานพงศาวดารเมืองสกลนคร ฉบับพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ พรหมสาขา ณ สกลนคร), ๑๖.

ต่อมาเมื่อสมัยพระยาประจันตประเทศธานี (ปิด) เป็นเจ้าเมืองสกลนคร (พ.ศ.๒๔๒๑-๒๔๒๗) พระธาตุเชิงชุมคงได้รับการบูรณะดูแลทั้งบริเวณวัดและองค์พระธาตุ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นการใหญ่มากนัก เพราะพบว่ามีสิ่งติดขัดอยู่หลายประการ เช่น การเก็บส่วยจากเล็กได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เหตุเพราะช่วงเวลานี้ได้มีคณะสอนศาสนาโรมันคาทอลิกได้เข้ามาเผยแพร่บริเวณชุมชนท่าแร่ ได้มีประชาชน เล็ก ข้ำ และกรมการเมืองเข้ารับจำนวนมาก การเข้ารับถือเป็นภาระหลบเลี่ยงอำนาจของเจ้าเมืองอย่างหนึ่ง และเมื่อปลายสมัยพระยาประจันตประเทศธานี (ปิด) ได้เกิดศึกฮ่อขึ้นที่ทุ่งเชียงคำ เมืองสกลนครต้องถูกเกณฑ์เป็นกำลังพลและเสบียงในการศึกครั้งนี้ด้วย เหตุดังกล่าวส่งผลให้วัดวาอารามไม่ค่อยได้รับการดูแลทำที่ควร แต่ปรากฏว่ามีการสร้างวัดขึ้นใหม่อีก ๓ แห่ง คือ วัดสะพานคำหรือวัดสะพานหิน สร้างเมื่อปีขาล พ.ศ.๒๔๒๑ วัดแจ้งแสงอรุณ สร้างเมื่อปีเถาะ พ.ศ.๒๔๒๒ และวัดศรีชมพูหรือวัดศรีธรรมหายโคก สร้างเมื่อปีมะโรง พ.ศ.๒๔๒๓

สมัยพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) เป็นเจ้าเมือง (พ.ศ.๒๔๓๐-๒๔๓๕) และเปลี่ยนมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองตามการปฏิรูปการปกครองจากส่วนกลาง เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๕-๒๔๖๖ ท่านผู้นี้ทำการสร้างวัดวาอารามตั้งแต่สมัยยังไม่ได้เป็นเจ้าเมือง เมื่อนั่งเมืองแล้วได้ทำนุบำรุงศาสนสถานเป็นอย่างดี ตามพระบรมราชาโชวาทโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่พระยาประจันตประเทศธานี ตอนหนึ่งว่า

...ประการหนึ่ง ให้พระยาประจันตประเทศธานีเอาใจใส่ในบวรพุทธศาสนา ชักชวนกันบำเพ็ญทานการกุศล ปดิสังฆวัดวาอาราม ทำนุบำรุงพระสงฆ์ สามเณร ให้ปรีตินิบัติเล่าเรียนคัมภีร์ วิปัสสนาธุระ ให้พระพุทธานุภาพ จะได้เป็นกองการกุศลสืบไป...^{๑๑}

ถือได้ว่าสมัยนี้วัดพระธาตุเชิงชุมและวัดวาอารามต่างๆ ในเขตสกลนครเจริญรุ่งเรืองมาก ปรากฏว่าเจ้าเมืองท่านนี้ได้บูรณะวัดเก่าและสร้างวัดใหม่อีก ๖ วัด^{๑๒} ส่วนสภาพของพระธาตุเชิงชุมในระยะเวลาร่วมสมัยนี้ มีบันทึกไว้ว่า...

...ที่วัดสะพาน (สกลนคร) อนุสาวรีย์ (พระธาตุ) มีกำแพงล้อมรอบ ซึ่งทำด้วยอิฐ และศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หน้ากว้างวัดได้ ๔๐ เมตร หน้าแคบวัดได้ ๒๐ เมตร มีความ

^{๑๑} “สารตราพระบรมราชาโชวาท ข้อปฏิบัติต่างๆ ในตำแหน่งเจ้าเมือง,” อ้างถึงใน สุรัตน์ วรางค์รัตน์, ประวัติศาสตร์สกลนคร, ๙๐.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, ๙๑-๙๒.

สูง ๒ เมตร มีธาตุทำด้วยอิฐและปูนผสมทราย มีฐานกว้าง ๑๐ เมตร สูงประมาณ ๓๐ เมตร ทั้ง ๓ ด้านมีประตูลวง มีทางเข้าทางเดียวอยู่ทางทิศตะวันออกซึ่งทำด้วยศิลาแลง จารึกนั้น สกัลดลงในฝาด้านซ้ายของประตู (จารึกพระธาตุเชิงชุม) ภายในพระธาตุซึ่งมีดมิด ถ้าจะเข้าไป ภายในจะต้องใช้ไฟส่องเข้าไป แล้วจะพบพระพุทธรูปทำด้วยไม้ ทองแดง งาช้าง อยู่มากมาย

๑๓

พระธาตุเจดีย์และพระพุทธรูปสำคัญล้วนเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนชาวเมือง เป็นหลักบ้านหลักเมือง เป็นแกนกลางของการรวมตัวกันของชุมชนทำให้บ้านเมืองพัฒนาเติบโต ขณะเดียวกันทั้งพระพุทธรูปและพระธาตุเจดีย์ตามความเชื่อแล้วล้วนแต่มีผีคอยเฝ้าปกป้องรักษา ประจำองค์พระทั้งสิ้น อาทิ พระธาตุพนม พระใส พระบาง เป็นต้น นอกจากนี้ในพื้นที่แอ่งสกลนคร ยังมีพระพุทธรูปและพระธาตุเจดีย์อีกหลายแห่ง ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนชาวเมืองต่าง ๆ นั้นเอง เช่น พระธาตุศรีสองรัก ในเขตอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พระธาตุเรณูนคร ในเขตอำเภอ เรณูนคร พระธาตุประสิทธิ์ ในเขตอำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระ ธาตุภูเพ็ก พระธาตุคูม ในเขตสกลนคร เป็นต้น

บทกวีทนายาลัยศิลาปากกร สงวนลิขสิทธิ์

ศูนย์กลางเมืองหนองคาย

เมืองหนองคายเป็นเมืองตั้งใหม่แต่ได้มีพระพุทธรูปสำคัญของล้านช้างประดิษฐานในเมือง ได้แก่ หลวงพ่อพระใส เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบปางมารวิชัย ที่เชื่อว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัย ล้านช้าง ศิลปะแบบสมัยเชียงแสนชั้นหลัง และเป็นพระพุทธรูปที่อยู่ในกลุ่มหรือหล่อคราวเดียวกันกับพระสุกและพระเสริม และอยู่คู่เคียงกันตลอดมา ตามตำนานกล่าวว่า เป็นพระนามของพระธิดา ๓ องค์ในพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.๒๐๙๓-๒๑๑๕) พระใสเป็นผู้หล่อมีความประสงค์จะให้ เป็นพระพุทธรูปสำหรับแห่แหน โดยเฉพาะเมื่อยามฝนแล้งในพิธีขอฝน เพราะมีห่วงกลม ๓ ห่วงหล่อติดกับองค์พระตรงพระแท่น^{๑๓}

ตามประวัติแล้ว พระใสเมื่อครั้งประดิษฐานอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ เมื่อเกิดสงคราม พ.ศ.๒๓๒๑ กองทัพสยามยกขึ้นมายึดเวียงจันทน์และได้พระแก้วมรกตลงไป แต่พระใสได้ถูกพระเจ้าบรมวงศ์ อัญเชิญไปซ่อนไว้ที่เมืองเชียงคำ และต่อมาได้อัญเชิญให้มาประดิษฐานไว้ที่วัด

^{๑๓} ทองสมุทรร โดเร และ สมหมาย เปรมจิตต์, แปล, บันทึกการเดินทางในลาว, ภาคหนึ่ง พ.ศ. ๒๔๓๔, ๑๒๕.

^{๑๔} ธวัชชัย สาครินทร์, ประสานงาน, หนองคาย, ๑๒๐-๑๒๕.

โพนชัย เขตเมืองเวียงจันทน์อีก และเมื่อภายหลังสงครามเจ้าอนุวงศ์ เมื่อตั้งเมืองหนองคายแล้ว พระใสจึงได้ถูกอัญเชิญมาไว้ที่วัดโพธิ์ชัย เมืองหนองคาย

เมื่อราชสำนักสยามรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีหมายรับสั่งให้นำเอาพระพุทธรูปและสิ่งคู่บ้านคู่เมืองของล้านช้างต่างๆ เข้าไปไว้ยังกรุงเทพฯ ในระหว่างทางขนส่งนั้น พระสุกได้เกิดแพขนถ่ายจมลงในลำน้ำโขง บริเวณที่เรียกว่า “เวินพระสุก” ในเขตอำเภอโพธิ์พิสัย ส่วนพระเสริมนั้นได้ลำเลียงลงไปถึงกรุงเทพฯ ได้สำเร็จและโปรดฯ ให้ไปประดิษฐานอยู่ที่วัดปฐมวาราม สำหรับพระใส โปรดฯ ให้ประดิษฐานอยู่ที่เมืองหนองคาย เหตุเพราะระหว่างขนส่งทางบกเกวียนเกิดหักกลางทาง และไม่ยอมขยับเคลื่อนได้อีก จึงเชื่อว่าพระใสไม่ยอมออกไปอยู่สยามจึงต้องสร้างวิหารให้ประดิษฐานที่เมืองหนองคายนับแต่นั้น

หลวงพ่พระใสเป็นพระพุทธรูปสำคัญที่ประดิษฐานเป็นศูนย์รวมจิตใจอยู่ในเมืองหนองคายและเป็นที่เคารพนับถือของผู้คนในเมืองใกล้เคียงในแ่งสกลนครด้วย บริเวณเมืองหนองคายยังมีพระพุทธรูปสำคัญในศิลปะล้านช้างอีก เช่น พระเจ้าองค์ดี เป็นต้น

วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กับการพัฒนาเมือง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ชุมชนต่างๆ ที่ได้รับการรับรองสถานภาพตั้งขึ้นเป็นเมือง มีประชากรเป็นคนกลุ่มใหม่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพราะนอกจากจะมีชาวลาวเวียงแล้วยังมีกลุ่มชนอื่นๆ ทั้งที่มีรูปแบบทางวัฒนธรรมใกล้เคียงกับกลุ่มลาวและที่มีเอกลักษณ์แตกต่างออกไป ได้แก่ ภาษา เครื่องแต่งกาย พิธีกรรมความเชื่อ และรูปร่างผิวพรรณ อาทิ ผู้ไท ไทดำ^{๕๕} ญ้อ ไย้ย ไทพวน ซึ่งเป็นกลุ่มชนในตระกูลภาษาไท-ลาว^{๕๖} กลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากกลุ่มลาวมาก ได้แก่ กะเลิง ข่า ไล่ ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีภาษาพูดในตระกูลภาษามอญ-เขมร และกลุ่มที่คล้ายกลุ่มตระกูลภาษาไท-ลาว แต่มีส่วนคล้ายภาษาเวียดนามอยู่มากด้วย ได้แก่ กลุ่มแสก^{๕๗}

ผู้คนที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาใหม่เหล่านี้จะตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ปะปนกับผู้คนที่เป็ประชากรกลุ่มเดิมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ด้วย ทั้งจากชุมชนในที่ราบลุ่ม ตามเขตป่าเขาและพื้นที่สูง โดยเฉพาะเขตเทือกเขาภูพาน โดยจะตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนตามกลุ่มทางวัฒนธรรมของตน และ

^{๕๕} ถวิล เกสรราช, ประวัติผู้ไทย (พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๑๒), ๑๗.

^{๕๖} บำเพ็ญ ณ อุบล, ตำนานเรื่องผู้ไทย ไทพวน ไทอีสาน (อัคราเนนา). ม.ป.ท., ๒๕๔๐.

^{๕๗} มหาวิทยาลัย, สมเด็จพระ (ติสโส อ้วน), “เรื่องชนกลางชาติทางฝั่งแม่น้ำโขง,” ศิลปากร ๑ (ตุลาคม ๒๕๙๐) : ๕๑-๖๑.

เมืองที่เกิดขึ้นใหม่เหล่านั้นเป็นเมืองของกลุ่มชนที่หลากหลาย ซึ่งพัฒนามาจากหมู่บ้านของกลุ่มชนต่างๆ นั่นเอง เช่น บ้านผู้ไท บ้านไผ่ บ้านกะเลิง บ้านญ้อ บ้านโย้ย หรือบ้านไทลาว^{๑๔} ลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นประชากรของเมืองต่างๆ ของแอ่งสกลนครในช่วงเวลานี้มีดังนี้

วัฒนธรรมไทลาว

กลุ่มไทลาวหรือกลุ่มวัฒนธรรมลาวเวียงเคยเป็นกลุ่มประชากรกลุ่มใหญ่ของเมืองในแอ่งสกลนครโดยเฉพาะในสมัยที่เวียงจันทน์ดำรงเอกราชอยู่ แต่เมื่อหลังจากตกเป็นประเทศราชของสยามและต่อมาเมืองเวียงจันทน์เผาทำลาย กลุ่มลาวเวียงถูกกวาดต้อนออกไปทำให้จำนวนลดลง อย่างไรก็ตามเมื่อราชสำนักสยามสถาปนาเมืองหนองคายขึ้นมาเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๑ ได้อพยพผู้คนจากเมืองยโสธรและเมืองหนองบัวลำภูมาตั้งถิ่นฐานในเมืองตั้งใหม่ ทำให้กลุ่มวัฒนธรรมไทลาวกลับเข้ามามีบทบาทในแอ่งสกลนครอีก ทั้งประชาชนและกลุ่มผู้ปกครองโดยเฉพาะตามเมือง

ใหญ่หรือเมืองศูนย์กลางอย่าง เมืองหนองคาย เมืองหนองหาร เมืองนครพนม เมืองสกลนครและเมืองมุกดาหาร

เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาวลาว คือ แคน ทั้งการทำแคนและการเป่าแคนในทำนองเพลงต่างๆ จะสามารถพบเห็นการเล่นแคนได้เฉพาะในชุมชนที่มีชาวลาวอยู่เท่านั้น ทั้งในหัวเมืองชั้นในและหัวเมืองชั้นนอกของสยามอย่างเมืองในแอ่งสกลนคร วารังตัน สมิต ได้บันทึกเกี่ยวกับชาวลาวที่เมืองหนองคาย ไว้ว่า...

...เรามักไม่พบเห็นแคนในสยามนัก เว้นแต่ในแหล่งที่มีชนชาวลาวตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกัน ประชาชนชาวลาวทั่วทั้งราชอาณาจักรเป็นนักผลิตและเป่าแคนที่อดเยี่ยมมาก... ที่หนองคายข้าพเจ้าได้ยินชายสองคนเล่นเพลงเดินในระดับเสียงสูงได้ไพเราะน่าฟังอย่างยิ่ง จนผู้ฟังถึงกับขนลุกทีเดียว... ชายคนหนึ่งในสองคนนั้นเป่าแคนหกคอกด้วย... ข้าพเจ้ารู้สึกประหลาดใจที่ไม่เคยได้ยินเพลงลักษณะเช่นนี้ที่นี้มาก่อน ข้าพเจ้าไปพบพวกเขาในถนนกำลังเดินไปงานพิธีแต่งงานและเป่าแคนเป็นเพลงโดยไม่ใช้ขอหรือขลุ่ยร่วมด้วยเลย มีผู้คน

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน “ชื่อบ้าน นามเมืองอีสาน,” ศิลปวัฒนธรรม ๑๓, ๕ (มีนาคม ๒๕๓๕) : ๒๓-๒๔; กรมศิลปากร, เมืองในภาคอีสาน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๖). ; รุ่งอรุณ ที่มณฑลเสฉวน และมะลิวัลย์ บุรณพัฒนา, ชื่อหมู่บ้านในอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม (รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๗).

จำนวนมากเดินตามจิ้งหะเข้าขบวนมา พวกเขาหยุดเดินด้วยความเต็มใจ นั่งลงกับพื้นและบรรเลงเพลงให้ข้าพเจ้าฟังได้ร่ำไม่เนิ่นนานถึงครึ่งชั่วโมง...^{๑๙}

ถึงแม้ว่าช่วงเวลาหลังสงครามเจ้าอนุวงศ์กลุ่มไทลาวจะมีจำนวนน้อยในแอ่งสกลนครเมื่อเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ แต่วัฒนธรรมไทลาวหรือลาวเวียงมีอิทธิพลต่อกลุ่มเมืองบริเวณนี้มาก เพราะพื้นที่นี้เคยเป็นเขตศูนย์กลางล้านช้างและมีศาสนสถานที่เป็นศูนย์รวมจิตใจความเชื่อของชาวเมือง กลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายได้เข้ามาเป็นประชากรใหม่ของเมืองแต่อยู่ภายใต้โครงสร้างวัฒนธรรมแบบลาวเวียง ทั้งตำนานของเมือง ตำนานพระธาตุ ฮีต ๑๒ คอง ๑๔ และศิลปวัฒนธรรม การละเล่นต่างๆ เป็นต้น

^{๑๙} เฮอริเบิร์ต วาริงตัน สมิธ, บันทึกการเดินทางในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ประเทศสยาม, ๑๓๖-

ภาพที่ ๑๔ งานบุญเทศน์มหาชาติที่เมืองหนองคาย ระหว่าง พ.ศ.๒๔๐๙-๒๔๑๑

ที่มา : Louis Delaporte and Francis Garnier, A Pictorial Journey on the Old Mekong. Cambodia, Laos and Yunnan (Bangkok : White Lotus, 1998), 180.

วัฒนธรรมผู้ไท

ถิ่นฐานเดิมของกลุ่มผู้ไท คือ บริเวณแคว้นสิบสองเจ้าไทหรือแถบเมืองแถงหรือเดียนเบียนฟูในเขตเวียดนามตอนเหนือปัจจุบัน เวลาต่อมาเมื่อครั้งรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๒ (เจ้าไชยองค์เว้) แห่งเวียงจันทน์ ในขณะนั้นหัวหน้ากลุ่มผู้ไท คือ ท้าวศรีวราชน ได้มาช่วยปราบกบฏในเวียงจันทน์จึงมีความดีความชอบ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๒ จึงพระราชทานพระธิดาชื่อเจ้านางซ้อฟ้าให้เป็นภรรยา และต่อมาได้ให้บุตรของเจ้านางซ้อฟ้าซึ่งมีสายเลือดราชวงศ์เวียงจันทน์ อพยพพาผู้คนครอบครัวของชาวผู้ไทจากแคว้นสิบสองเจ้าไทลงมาตั้งบ้านเรือนแถบตอนใต้ของเวียงจันทน์ บริเวณเมืองวังและเมืองตะโปน (เซโปน) เมืองวังและเมืองตะโปนจึงเป็นเมืองของชาวผู้ไทนับแต่นั้นมา และเมื่อเกิดเหตุการณ์ใน พ.ศ.๒๓๖๙-๒๓๗๑ แล้วชาวผู้ไทจากเมืองวัง เมืองพินและเมืองตะโปน จึงได้อพยพย้ายเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในแอ่งสกลนคร โดยกระจายกันตั้งชุมชนตามทำเลต่างๆ ตามกลุ่มของตน อาทิ ผู้ไทเมืองเรณูนคร ผู้ไทเมืองพรรณานิคมและผู้ไทเมืองวาริชภูมิ เป็นต้น^{๒๐}

การทำมาหากินชาวผู้ไททำหลายอาชีพ เช่น ทำไร่ ทำนา คำวัว ควาย นำกองเกวียนไปขายต่างถิ่นที่เรียกว่า นายฮ้อย ผู้ไทวาริชภูมิมีความรู้ในการปลูกหนวยไ้รับประทานและขาย ชาวผู้ไทมีการสร้างทำนองดนตรีที่เรียกว่า ลาย มีแบบบ้านผู้ไทแต่ปัจจุบันมักปลูกบ้านอยู่อาศัยแบบไทลาว เครื่องแต่งตัวสวมชิ้นหมี่ตีนต่อ ขนาดกว้าง ๓ นิ้ว ทอเป็นลวดหมี่ หมี่ขอ ผ้าย้อมครามจนถึงครามแก่ เรียกว่า ผ้าดำ สวมเสื้อแขนกระบอก ติดกระดุมเรียงเม็ดย้อมครามและในการพ้อนรำแต่งขลิบแดงที่แขนและชายเสื้อและมีผ้าจ่องคอเป็นผืนเล็ก เป็นผ้าลายคลุมไหล่ สวมเครื่องประดับสร้อยข้อมือ ข้อเท้าด้วยโลหะเงิน เก้าฝมมวยสูงตั้งตรง มัดมวยด้วยผ้าแถบผืนเล็กๆ ในการแสดงพ้อนผู้ไทและกลองกิ่ง ผู้พ้อนจะสวมเล็บยาวปลายมีฟู่สีแดง พ้อนเพื่อถวายองค์พระธาตุและพ้อนในพิธีต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง งานประเพณีของชาวผู้ไทวาริชภูมิ คือ พิธีเลี้ยงเจ้าปู่มหะลักข์ ในวันที่ ๖ เมษายนของทุกปี

^{๒๐} บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, “ผู้ไท,” ใน อาณาจักรลาว (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๓), ๑๕๔-๑๕๕.

ผู้ไท มีอยู่หลายกลุ่ม ได้แก่ ผู้ไทขาว ผู้ไทดำ ผู้ไทแดงและผู้ไทลาย เป็นการแบ่งให้สอดคล้องกับสีของเสื้อผ้าที่สวมใส่ กลุ่มผู้ไทขาวที่มีชื่อเช่นนี้ก็เพราะญาติของผู้ตายจะต้องสวมเสื้อสีขาวไว้ทุกข์ เป็นต้น ส่วนภาษาผู้ไทนั้นมีลักษณะเหมือนกลุ่มไทลาวทั่วไป แต่ดูเหมือนจะมีภาษาของพวกเขาไทลื้อและภาษาของกลุ่มลาวตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ด้วย ส่วนมากแล้วสำเนียงเสียงภาษาของผู้ไทจะคล้ายกับภาษาของกลุ่มพวน ตามประวัติแล้วพบว่าเดิมนั้นกลุ่มผู้ไทเคยมีตัวหนังสือใช้ โดยใช้พู่กันแบบจีนในการเขียนหนังสือ แต่เขียนเป็นตัวอักษรไท จึงทำให้ตัวหนังสือเปลี่ยนรูปไปในเวลาต่อมา เมื่ออยู่ปะปนกับกลุ่มไทลาวก็เริ่มใช้การเขียนแบบลาวด้วย^{๒๐}

วัฒนธรรมญ้อ

ถิ่นฐานดั้งเดิมของญ้อคือแถบเมืองหงสา บริเวณตอนเหนือของลาวติดกับพรมแดนจีน เมื่อ พ.ศ.๒๓๕๑ ชาวญ้อส่วนหนึ่งได้อพยพลงมาตามลำน้ำโขงจนถึงบริเวณปากน้ำสงคราม แล้วตั้งเป็นเมืองขึ้นกับสยามชื่อเมืองไชยบุรี และพอถึงสมัยเจ้าอนุวงศ์ ครองราชย์เวียงจันทน์ ชาวญ้อเมืองไชยบุรีถูกกวาดต้อนให้ไปอยู่ยังเมืองหลวงบุ่งเลง เมืองคำเกิดและเมืองคำม่วนบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง แต่หลังจากเหตุการณ์เจ้าอนุวงศ์แล้วเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๕ ชาวญ้อจากเมืองหลวงบุ่งเลง เมืองคำเกิดและเมืองคำม่วน จึงถูกกวาดต้อนให้กลับมามาตั้งชุมชนในบริเวณแอ่งสกลนครอีก^{๒๑} เช่น ญ้อเมืองท่าอุเทน ได้รับการยกขึ้นเป็นเมืองเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๕ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เป็นพระศรีวรวงศ์ เจ้าเมือง ญ้อเมืองท่าอุเทนนี้เป็นที่รู้จักดีในเหตุการณ์พระยอดเมืองขวาง^{๒๒}

กลุ่มญ้อ เชื่อว่าเป็นกลุ่มเดียวกันกับหย่าหรือเหยอะ^{๒๓} เป็นคนกลุ่มใหญ่ในเขตสกลนคร โดยเฉพาะชุมชนในตัวเมืองสกลนคร เป็นกลุ่มที่เข้ามาอยู่ในสกลนครและขอพึ่งบรมโพธิสมภารเจ้ากรุงสยามจึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าเมืองสกลนครในเวลาต่อมา คือ พระยาประเทศธานี (คำ) พระยาประเทศธานี (ปิด) และพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) บุคคลเหล่านี้มีบทบาท

^{๒๐} ทองคุณ หงส์พันธุ์, “กลุ่มชาติพันธุ์และภาษาแถบลุ่มน้ำโขงของประเทศไทย,” ใน วิทยาลัยครูสกลนคร, มนมั่งอีสาน (สกลนคร : สกลนครการพิมพ์, ๒๕๒๒), ๕-๖.

^{๒๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชานุศาสน์, เที่ยวที่ต่างๆ ภาคที่ ๔ ว่าด้วยมณฑลนครราชสีมา, มณฑลอุดร และมณฑลร้อยเอ็ด, ๓๑.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน สุจริต ถาวรสุข, คดีพระยอดเมืองขวางเจ้าเมืองคำม่วน : ตอนปฐมเหตุแห่งคดี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๕).

^{๒๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชานุศาสน์, นิทานโบราณคดี (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๐๙), ๓๔๓.

ในการเกลี้ยกล่อมกลุ่มชนต่างๆ ชาวญ้อมีฝีมือหยาบเหมือน รูปร่างสันทัด มีสำเนียงการพูดที่อ่อนหวาน มีอาชีพทำนา ทำสวนผลไม้และค้าขาย นิยมเย็บปักถักร้อย ทอเสื่อกก มีฝีมือในการทำอาหาร การแต่งกาย นุ่งซิ่นต่อเชิงเช่นเดียวกับชาวผู้ไทย สี่ซิ่นนิยมสีเปลือกอ้อยคั้นด้วยสีเขียวแดง เหลืองและน้ำเงินเป็นลายเล็กๆ ปัจจุบันสวมเสื้อแขนกระบอกสีขาว สีเหลืองเก็บชายคาดเข็มขัดเงิน เป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการทำปราสาทผึ้งและงานประเพณีเซิ้งผีโขนของไทยอู งานตุ้มโฮมหรือรวมญาติของไทยอูคือ วันซิ่น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี

เอเตียน แอมอนิเย ชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามายังพื้นที่แอ่งสกลนครในเวลาพร้อมสมัยนี้ได้บันทึกเกี่ยวกับคนญ้อหรือหย่าที่เขาพบที่เมืองท่าอุเทนไว้ว่า...

...ประชากรเมืองท่าอุเทน ทั้งคนสามัญและขุนนางมาจากชนเผ่าหย่า (Nha) เดิมทีพวกหย่าซึ่งอาจเป็นคนเผ่าหนึ่งของพวกผู้ไท มีสิ่งที่แตกต่างกับพวกคนลาวอื่นๆ ในด้านสำเนียงพูด เวลาพูดก็พูดเร็วกว่า และก็มีบางคำที่พิเศษออกไป ดูตัวอย่างคำถามสองข้อว่า “จะไปที่ไหน มาแต่ที่ไหน” เขาพูดออกเสียงว่า “ไปตาปีเลอ มาแต่ปีเลอ” ซึ่งพวกคนลาวจะพูด “ไปไส มาแต่ไส” พวกหย่านี้เป็นชนเผ่าที่สวยงาม หญิงสาวจะมีผิวขาว รูปร่างสูงโปร่ง คงจะเป็นคนลาวที่สวยงามที่สุด...^{๒๕}

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ชาวญ้อที่เมืองท่าอุเทนมีลักษณะทางวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับผู้ไทและไทลาว ภาษาดังกล่าวแม้จะมีความแตกต่างแต่สามารถเข้าใจกันได้ กลุ่มญ้อกระจายตัวอยู่ในกลุ่มเมืองนครพนมและเมืองสกลนครเป็นส่วนใหญ่ การรวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่ได้ส่งผลให้เมืองท่าอุเทนและเมืองสกลนครพัฒนาขยายตัวเป็นเมืองสำคัญบริเวณนี้จนได้รับความสนใจจากราชสำนักสยาม^{๒๖} เมืองท่าอุเทนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงเป็นเมืองชุมชนการค้าขายต่อเนื่องกับเมืองไชยบุรีที่ปากแม่น้ำสงคราม ความสำคัญของเมืองท่าอุเทนดังมีกรณีพิพาทในคดีพระยอดเมืองขวางตั้งได้กล่าวแล้ว

^{๒๕} ทองสมุทรร โดเร และ สมหมาย เปรมจิตต์, แปล, บันทึกการเดินทางในลาว, ภาคหนึ่ง พ.ศ. ๒๔๓๘, ๑๕๕.

^{๒๖} สำนักหอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔, จ.ศ.๑๒๑๕ (พ.ศ.๒๓๙๖) เลขที่ ๖๕/๑, “สารตราถึงเมืองนครพนม เรื่องแบ่งอาณาเขตเมืองท่าอุเทนมาขึ้นกรุงเทพฯ.”

วัฒนธรรมโย้ย

กลุ่มโย้ย เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเขตสกลนครและนครพนม มาจากทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงแถบเมืองหอมท้าวและเมืองภูวาหรือภูดลสองคีใกล้เมืองมหาชัยกองแก้ว ชุมชนโย้ยในแอ่งสกลนคร ได้แก่ เมืองวานรนิวาส เมืองอากาศอำนวย^{๒๗} และเมืองสว่างแดนดิน เป็นต้น

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวไว้ในหนังสือนิทานโบราณคดีว่า “พวกโย้ยอยู่ที่เมืองอากาศอำนวยเมืองขึ้นสกลนคร ถ้ามองไม่ได้คิดว่าถิ่นเดิมอยู่ที่ไหน...”^{๒๘} และทรงกล่าวไว้ในเรื่องเที่ยวที่ต่างๆ ภาคที่ ๔ ว่า “...มีราษฎรมาคอยรับ ผู้ใหญ่บ้านผู้หนึ่งดักนกอินทรีคู่มาให้ ในหมู่ราษฎรมีคนไทโย้ยคนหนึ่งแต่งตัวอย่างคนพื้นเมืองว่ามาจากเมืองอากาศอำนวย...”^{๒๙} ในประวัติการตั้งเมืองวานรนิวาสและเมืองอากาศอำนวยกล่าวว่า...

...ปีมะเส็ง นพศก จุลศักราช ๑๒๑๙ (พ.ศ.๒๔๐๐) พวกไทโย้ยกรมการเมืองสกลนครแตกออกเป็น ๓ พวก พวกหนึ่งไปร้องสมัครขอขึ้นกับเมืองยโสธร พวกหนึ่งร้องสมัครขอขึ้นกับเมืองนครพนม พวกหนึ่งขอสมัครเป็นเมืองขึ้นเมืองสกลนคร ...โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจรรย์คำ ผู้เป็นหัวหน้าไทโย้ย เป็นหลวงประจักษ์ราชบุรุษรักษา เจ้าเมือง ยกบ้านภูฎิง เป็นเมืองวานรนิวาส ขึ้นเมืองยโสธร... พวกไทโย้ยที่สมัครขึ้นเมืองนครพนมนั้น โปรดฯ ตั้งเพี้ยตีวชอย เป็นหลวงพลาญกุล เจ้าเมือง ยกบ้านม่วงน้ำยามในเขตเมืองสกลนครเป็นเมืองอากาศอำนวยขึ้นเมืองนครพนมตามท้องถิ่นเดิม แต่มาภายหลังขึ้นเมืองสกลนคร... จุลศักราช ๑๒๕๕ (พ.ศ.๒๔๐๖)... โปรดฯ ให้ยกบ้านโพนสว่างหาดยาว ริมน้ำปลาหางแขวงเมืองสกลนคร เป็นเมืองสว่างแดนดิน ตั้งให้ท้าวเทพกัถยา ผู้เป็นหัวหน้าไทโย้ย เป็นพระศितिศักดิ์ประสิทธิ์ เจ้าเมืองคนแรก...^{๓๐}

กลุ่มวัฒนธรรมโย้ยเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความคล้ายคลึงกับกลุ่มผู้ไทและกลุ่มญ้อ รวมกลุ่มกันอยู่บริเวณริมน้ำยามสาขาของแม่น้ำสงคราม ตั้งชุมชนเป็นเมืองวานรนิวาสและขยายตัวเติบโตออกไปเป็นเมืองอากาศอำนวย เมืองสว่างแดนดิน เมืองจำปาชนบท ซึ่งเป็นกลุ่ม

^{๒๗} ลัดดา พันสนอก, วัฒนธรรมชาวไทโย้ยบ้านอากาศ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร (สกลนคร : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏสกลนคร, ๒๕๓๘), ๑๗-๒๕.

^{๒๘} สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, ๓๔๓.

^{๒๙} สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เที่ยวที่ต่างๆ ภาคที่ ๔ ว่าด้วยมณฑลนครราชสีมา, มณฑลอุดร และมณฑลร้อยเอ็ด, ๓๘.

^{๓๐} เดิม วิชาคย์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม ๒, ๓๑๗-๓๑๘.

ของเมืองสกลนครและนครพนม เมืองบิรวารเหล่านี้เป็นแหล่งกำลังคนและผลผลิตให้แก่เมือง
สกลนครและนครพนมบริเวณลุ่มแม่น้ำสงคราม

วัฒนธรรมไส้หรือซ่าไส้

กลุ่มไส้ หรือกะไส้ หรือซ่าไส้ เป็นชาวพวหนึ่ง เมื่อช่วงหลังเหตุการณ์ใน พ.ศ.๒๓๖๙-
๒๓๗๐ นั้น กลุ่มไส้ที่อยู่บริเวณเมืองมหาชัยกองแก้ว เมืองเชียงฮ่มและเมืองผาบ้ง ได้เคลื่อนย้าย
เข้ามาตั้งหลักแหล่งในพื้นที่แอ่งสกลนคร ได้แก่ ไส้เมืองรามราช และไส้เมืองกุสุมาลย์มณฑล

กลุ่มไส้ที่มาจากเมืองมหาชัยกองแก้วมาอยู่ที่เขตเมืองกุสุมาลย์ เชื่อว่าเป็นกลุ่มที่มา
จากที่สูงตามเชิงเขาหรือลาวเทิง ปลูกข้าวไร่ เก็บผลิตผลจากป่า ปลูกพริกและนำผลผลิตที่ได้มา
แลกเปลี่ยนอาหารกับชาวผู้ไทย มาอยู่แอ่งสกลนครต้องปรับตัวตามสภาพพื้นราบ เป็นกลุ่มคนที่
เชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณ มีวัฒนธรรมในการทำศพผู้ตายพิธีเชิญวิญญาณผู้ตายกลับเรือน พิธีเลี้ยงผี
ประจำปีให้มีแม่ครูที่รักษาผู้เจ็บป่วยและการแสดงไส้ทั้งบั้งเพื่อแสดงความเคารพผู้ตาย การแต่ง
กายสตรีนุ่งพอนนิยมแต่งแบบไส้โบราณเกล้าผมสูงทรงมวยมีฝ้ายสีขาวมัดมวย สวมเสื้อแขนยาว
สามส่วน สีด้าหรือย้อมครามติดกระดุมเงิน นุ่งชั้นมัดหมี่ต่อหัวต่อเชิงหมสไปผ้าซิดหรือผ้าเก็บดอก
ไม่สวมรองเท้า สวมเครื่องประดับต่างหู สร้อยคอ กำไลข้อมือและกำไลเท้าทำด้วยเงิน

ไส้เป็นกลุ่มคนในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic Language Family)
ชาวไส้ เรียกว่า คุณ-ลุน หรือ กูรุง ต่อมาคำนี้กลายเป็นกะลุงในภาษาจาม^{๓๐} ถิ่นที่อยู่อาศัยดั้งเดิม
ของไส้อยู่บริเวณทิศตะวันตกของเทือกเขาอกและลุ่มแม่น้ำตะโปนต้นน้ำเซบั้งเหียน ไส้และกะลิง
อพยพเข้ามาในเขตแอ่งสกลนครในช่วง พ.ศ.๒๔๒๓-๒๔๓๐ อีก ทั้งนี้เนื่องจากเกิดสงครามกับพวก
จีนฮ้อ หลังจากตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชนแล้วชาวไส้ก็ได้จัดส่งส่งให้แก่เจ้าเมืองสกลนคร ส่วนมาก
ได้แก่ นอแรดและนอกระชู่ ชาวไส้ทำการปลูกข้าวเป็นหลักนอกจากนี้ยังใช้ระบบแลกเปลี่ยนกับ
ผลผลิตอื่นๆ เช่น พริก เลื้อผ้า เกลือเพื่อแลกข้าว ชาวไส้ยังหาของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด จิ้งหรีด
จักจั่น กบ เขียด สัตว์เลี้ยงได้แก่ หมู ความเชื่อของไส้เชื่อสิ่งนอกเหนือธรรมชาติและผี ไส้แบ่งผีเป็น
๒ ระดับคือ ชั้นสูง ได้แก่ ผีพระ ผีเทวดา ผีแดน ผีปู่ตา และผีชั้นต่ำ ได้แก่ ผีน้ำ ผีฟ้า ผีเรือน ผีไร่ ผี
นา เป็นต้น ผีปู่ตาทำหน้าที่คุ้มครองให้ชาวไส้มีความสุข บุคคลที่ติดต่อกับผีได้คือ จ้า เป็นผู้

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน สุรัตน์ วรารัตน์, การศึกษาเปรียบเทียบประเพณีวัฒนธรรมของชาวผู้ไทย-
ชาวไซ (ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอพรรณานิคม และอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร) (สกลนคร : สถาบันราชภัฏ
สกลนคร, ๒๕๔๑).

ประกอบพิธีเลี้ยงผีปู่ตาและพิธีกรรมต่าง ๆ ชาวใต้เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากผี มีหมอเหยาทำหน้าที่รักษาโรค นอกจากนั้นชาวใดยังเชื่อในศาสนาพุทธด้วย

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงกลุ่มใต้ไว้ในหนังสือนิทานโบราณคดีว่า...

...พวกกะใต้ เป็นชาติผิวดำมากกว่าชาวเมืองชนิดอื่น และพูดภาษาของตนต่างหาก มีในมณฑลอุดรหลายแห่ง แต่รวมกันอยู่มากเป็นปึกแผ่นที่เมืองกุสุมาลย์มณฑลขึ้นสกลนคร เจ้าเมืองกรมการ ราษฎรล้วนเป็นช่ากะใต้ทั้งนั้น บอกว่าถิ่นเดิมอยู่เมืองมหาชัย กองแก้วทางฝั่งซ้าย ...ภาษาของพวกเขาเป็นภาษาคลายมอญเจือเขมร แต่พวกกะใต้ที่เมืองกุสุมาลย์พูดไทยได้โดยมาก...^{๓๒}

พวกผู้ชายใต้มักการละเล่นเรียกว่า “สะลา” หรือใต้ทั้งบั้ง คือ มีหม้ออุ้งตั้งกลางวง แล้วคนต้นบทคนหนึ่ง คนสะพายหน้าไม้และลูกสำหรับยิงคนหนึ่ง คนตีฆ้องซึ่งเรียกว่า “พะเนาะ” คนถือไม้ไผ่ท่อน ๓ ปล้องสำหรับกระทุ้งดินเป็นจังหวะสองคน คนถือขามสองมือสำหรับตีตีเทียนรำคนหนึ่ง คนถือก้นตระแกรงขาดสองมือสำหรับรำคนหนึ่ง แล้วคนถือมีดถือสิ่วหักสำหรับเคาะจังหวะคนหนึ่ง รวม ๘ คน เดินร้องรำเป็นวงไปมา พักหนึ่งก็ตีมอ (เหล้าไห) และร้องรำต่อไป พวกใต้อินอาหารไม่มีใครเลือก เล่ากันว่าพวกนี้ชอบบริโภคเนื้อสุนัข^{๓๓}

ภาษาใต้มีแต่ภาษาพูดไม่มีภาษาเขียนหรือตัวหนังสือของตัวเอง มีตำนานเล่าว่าแต่เดิมนั้นเคยมีตัวอักษรแต่เขียนไว้บนหนังควายแห้ง เมื่อไม่มีกับข้าวจึงมักจะเขียนหนังควายแห้งมา “จี่” ไฟกิน จนในที่สุดหนังควายแห้งก็หมดลง ตัวหนังสือใต้อันเลือนหายไปนับแต่นั้น ลักษณะภาษาคลายภาษาเขมรและภาษาญหรือส่วย

วัฒนธรรมกะเลิง

กลุ่มกะเลิง หรือ ช่าเลิง มีวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกับ ช่า และใต้ ภาษาพูดคล้ายคลึงกัน ภูมิภาคของกะเลิงอยู่แถบเมืองสุวรรณเขต เมืองคำม่วน และเมืองสาละวันทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ต่อมาได้อพยพเข้ามาตั้งชุมชนในบริเวณ นครพนม สกลนคร และมุกดาหาร เป็นส่วนใหญ่

^{๓๒} สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, ๓๔๔.

^{๓๓} สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เที่ยวที่ต่างๆ ภาคที่ ๔ ว่าด้วยมณฑลนครราชสีมา มณฑลอุดร และมณฑลร้อยเอ็ด, ๓๙.

กะเลิงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ปะปนกับกลุ่มอื่นๆ ส่วนใหญ่มาจากเทือกเขาอาคที่อยู่ระหว่างพรมแดนประเทศลาวและเวียดนามอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่แอ่งสกลนคร ส่วนที่อพยพมาทีหลังจะอยู่ที่ไหล่เขาภูพาน ชาวกะเลิงมีรูปร่างเล็กสันตัด ค่อนข้างดีและผิวคล้ำ ผู้ชายไว้ผมประบ่าและมักสักรูปนกที่แก้ม ผู้หญิงไว้ผมสูง^{๓๔} พวกที่อยู่เชิงเขาหาของป่าเป็นแหล่งอาหารและเลี้ยงหมู เชื้อภูตผีและนับถือศาสนาพุทธ การละเล่นของชาวกะเลิง คือ กะเลิงคล้องช้างแสดงท่ารำเลียนแบบการคล้องช้าง

กลุ่มชาต่างๆ ที่ตั้งบ้านเมืองอยู่ในเขตเมืองสกลนคร นครพนม มุกดาหาร และอุบลราชธานีในบางส่วน ความจริงแล้วเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมของพื้นที่แถบนี้ก่อนที่คนลาวจะเคลื่อนย้ายเข้ามาและอาจถูกกลุ่มไทลาวเรียกว่า “ผีน้อย” ดังกล่าวแล้วในบทที่ ๒ และมีเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับชา คือ ผู้ชายจะนุ่งผ้าเตี่ยว ตัดผมม้ายาวประบ่า ส่วนผู้หญิงนุ่งผ้าสิ้นยาวถึงข้อเท้า ชาเดิมนั้นมีอาวุธเป็นหน้าไม้พร้อมด้วยลูกดอกอาบยาพิษเรียกว่า “ยาหนอง” และชาวชาจะเรียกตนเองว่า “บรู”

วัฒนธรรมแสก

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

กลุ่มแสก มีพื้นเพเดิมอยู่แถบเมืองแสก เมืองรอง ซึ่งอยู่ห่างจากชายแดนเวียดนามราว ๒๐ กิโลเมตร อำนาจของราชสำนักสยามเคยครอบคลุมไปถึงเมืองแสกเช่นกัน ปัจจุบันเมืองแสกอยู่ในแขวงคำม่วน ลักษณะทางภาษาแสกเป็นการผสมผสานระหว่างภาษาตระกูลไท-ลาวกับภาษาเวียดนาม ส่วนวัฒนธรรมประเพณีก็มีลักษณะคล้ายเวียดนามอยู่มาก กลุ่มแสกอพยพเข้ามาในแอ่งสกลนครเมื่อคราวสงครามเจ้าอนุวงศ์ กลุ่มแสกมีภาพลักษณะเป็นนักรบที่กล้าหาญ เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) จึงแต่งตั้งให้ “सानบุตดี” หัวหน้าแสกเป็นหัวหน้ากองอาทมาต ซึ่งเป็นกองลาดตระเวนรักษาปลายแดนพระราชอาณาเขตที่ติดต่อกับแดนเวียดนาม และต่อมาหัวหน้ากลุ่มแสกนี้ได้พาครอบครัวอพยพเข้ามาตั้งชุมชนอยู่บริเวณเมืองนครพนมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ จึงได้รับการยกขึ้นให้เป็นเมืองอาทมาต ขึ้นต่อเมืองนครพนม และसानบุตดีหัวหน้าแสกได้เป็นหลวงเอกอาสาเจ้าเมือง ปัจจุบัน คือ ตำบลอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนมและยังพบชาวแสกในบ้านมะหว่า บ้านดอนส้มมอ บ้านเสียว บ้านท่าบ่อสงคราม อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนมอีกด้วย

^{๓๔} ทองคุณ หงส์พันธุ์, “กลุ่มชาติพันธุ์และภาษาแถบลุ่มน้ำโขงของประเทศไทย,” ใน วิทยาลัยครูสกลนคร, มุขมั่งอีสาน, ๙-๑๐.

การแต่งกายของชาวแสก ผู้ชายแต่เดิมไว้ผมหย่องทำนองหลักแจวโบราณ ชอบใส่ปลอกมีดหรือทองเหลืองโดยทำเป็นแหวนสวมนิ้วมือ หรือไม้เท้าจากหางม้าถักเป็นวงแหวนแทน ผู้หญิงนุ่งผ้าชิ้นย้อมครามและสีเปลือกไม้ต่างๆ คอสวมลูกประคำ สวมกำไลที่แขนและเท้า ใส่ต่างหูระย้า สวมเสื้อคับลำตัวแขนยาว เครื่องประดับทำด้วยทองเหลืองหรือทองแดง ผมมัดรวมเป็นมวยไว้ทางด้านหลัง ชาวแสกนับถือศาสนาพุทธและมีความเชื่อประเพณีของตนเอง ได้แก่ ประเพณีตรุษแสกซึ่งเรียกว่า “กินแตค” หรือ “กินแตคเคน” โดยกำหนดให้จัดขึ้นในวันขึ้น ๑-๓ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี ประเพณีตรุษแสกมีจุดมุ่งหมายเพื่อบวงสรวงศาลเจ้าองมู ซึ่งชาวแสกเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษที่ช่วยคุ้มครองรักษาชาวแสกให้ปราศจากอันตราย ชาวแสกจะมีการนำอาหารและขนมพร้อมสุราใส่ภาชนะต่างๆ รวมกันบริเวณหน้าศาลเจ้าประจำหมู่บ้านเพื่อทำพิธีบวงสรวงโดย “หมอเหยา” หรือ “เจ้าจ๋า” หรือ “ก้วนเจ้า” เป็นผู้นำทำพิธีจนเสร็จ หลังจากนั้นชาวบ้านจะร่วมกันกินอาหารดื่มสุราและร้องรำทำเพลงการละเล่นประเพณีตรุษแสก คือ เดินสาก^{๓๕}

ตารางที่ ๘ กลุ่มชาติพันธุ์ของเมืองในแอ่งสกลนคร

ชื่อเมือง	ลักษณะทางวัฒนธรรมของประชากร	ชื่อเมือง	ลักษณะทางวัฒนธรรมของประชากร
หนองคาย	พวน ลาว เวียดนาม	พาลูกากรภูมิ	ผู้ไท
โพนพิสัย	พวน ลาว	สกลนครวาปี, สกลนคร	ญ้อ ลาว เวียดนาม
กุมภวาปี	พวน ลาว	กุสุมาลย์มณฑล	ใต้
นครพนม	ลาว ผู้ไท เวียดนาม	พรรณานิคม	ผู้ไท
ไชยบุรี	ญ้อ	วานรนิวาส	ไยย
ท่าอุเทน	ญ้อ	สว่างแดนดิน	ไยย พวน ลาว
อาขมาต, อาจสามารถ	แสก	จำปาชนบท	ไยย พวน
รามราช	ใต้	โพธิ์ไพศาลนิคม	ใต้
เรณูนคร, เว	ผู้ไท	หนองหาร	พวน ลาว
อากาศอำนวย	ไยย	วาริชภูมิ	ผู้ไท กะเลิง
มุกดาหาร	ผู้ไท ลาว กะเลิง	เซียงคาน	พวน ลาว
หนองสูง	ผู้ไท กะเลิง	เลย	ไทดำ พวน ไทเลย

^{๓๕} เรืองเดียวกัน, ๑๓-๑๕.

อย่างไรก็ตาม การจำแนกดังกล่าวเป็นเพียงประชากรกลุ่มหลักๆ ของเมืองเท่านั้น ความจริงแล้วมีการปะปนกันหลายกลุ่มชน จากการติดต่อแลกเปลี่ยนไปมาหาสู่กันระหว่างผู้คนจากเมืองต่างๆ ด้วยเงื่อนไขการทำมาหากินและแลกเปลี่ยนค้าขาย ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แต่งานหรือการเป็นเชยผู้ต่างเมือง^{๓๖} หรือการหาเก็บผลผลิตของป่าเพื่อส่งเป็นส่วยแก่ราชสำนักสยาม นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอื่นๆ อีกที่เข้ามาปะปน ทั้งจากการกวาดต้อนและการเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย ได้แก่ ชาวเวียดนามหรือแกว^{๓๗} ชาวจีน กุลาหรือต๋องผู้ กูยและเขมร^{๓๘} เป็นต้น

วัฒนธรรมกับการรวมกลุ่มของเมือง

ในระหว่าง พ.ศ.๒๓๗๑-๒๔๓๖ ที่สถานการณ์ทางการเมืองการปกครองที่ยังไม่มีความแน่นอนชัดเจน กล่าวได้ว่าพื้นฐานทางวัฒนธรรมมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการรวมกลุ่มของเมืองต่างๆ ในแอ่งสกลนคร เพราะเมื่อไม่มีราชสำนักเวียงจันทน์แล้วการรวมกลุ่มของเมืองในพื้นที่นี้ต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าเมืองกรมการท้าวเพียงของบรรดาเมืองต่างๆ อย่างไรก็ตาม ยังมีสิ่งยึดเหนี่ยวในการรวมกลุ่มของเมืองในแอ่งสกลนคร ได้แก่ ตำนานอุรังคธาตุหรือพื้นพระธาตุพนม ตำนานอุรังคธาตุ หรือ พื้นพระธาตุพนม เป็นเอกสารและวรรณกรรมที่สำคัญของกลุ่มเมืองในแอ่งสกลนครและลุ่มแม่น้ำโขงใกล้เคียง เป็นตำนานหรือพื้นเกี่ยวกับความเป็นมาของสถานที่และบ้านเมืองบริเวณนี้ แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเมืองโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ภูกำพร้าวที่ประดิษฐานองค์พระธาตุพนม พระบรมธาตุที่บรรจุกระดูกส่วนหัวอกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธาตุพนมนอกจากเป็นศูนย์รวมของกลุ่มเมืองแล้วยังเป็นศูนย์รวมคติความเชื่อของผู้คนกลุ่มชนต่างๆ เข้าไว้ด้วยกันอีกด้วย รวมความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มพื้นเมืองเข้าไว้ภายใต้คติของพุทธศาสนา โดยมีพื้นพระธาตุพนมเป็นสิ่งเชื่อมโยง

หนังสือหรือเอกสารที่เกี่ยวกับตำนานพระธาตุพนมนั้น เดิมทีเดียวเป็นต้นฉบับโบราณ ซึ่งได้รับการเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ มีด้วยกัน ๒ ฉบับคือ ฉบับแรกแต่งเป็นภาษาทางเหนือหรืออีสานจรลงโบราณ เป็นเรื่องประวัติพระธาตุพนมอย่างย่อ และทราบว่าได้ต้นฉบับโบราณนี้มาจากแถบจังหวัดเพชรบูรณ์ อีกฉบับหนึ่งเป็นโบราณที่จารด้วยอักษรไทยโบราณหรือ

^{๓๖} ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, ๑๒๐.

^{๓๗} สำนักหอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓, จ.ศ.๑๒๐๑ (พ.ศ.๒๓๘๒) เลขที่ ๒, “สารตราเจ้าพระยาจักรีฯ เรื่องให้เจ้าเมืองไปกวาดต้อนครัวญวนที่ค้ายนาขนองม้า.”

^{๓๘} ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, ๘๖-๙๑.

อักษรธรรมที่ใช้กันแถบทางภาคเหนือและอีสาน มีเนื้อเรื่องเป็นประวัติพระธาตุพนมความพิสดาร ทราบว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมได้ประทานให้ไว้แก่หอพระสมุดแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๔ ต้นฉบับใบลานความพิสดารนี้ จารด้วยตัวอักษรธรรมลงบนใบลานล่องชาด จารึกชื่อไว้ว่า “อุรังคธาตุ” ต้นฉบับของเดิมแบ่งออกเป็น ๗ ผูก รวมใบลานที่มีอักษรจารึกทั้งสิ้น ๑๕๒ ใบ ในจำนวนนี้มีใบลาน ๕ ใบที่จารึกเพียงหน้าเดียว ส่วนที่เหลือทั้งหมดเป็นการจารึกทั้งสองหน้า ปัจจุบันจัดเก็บไว้ในแผนกบริการหนังสือโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ ชั้น ๔ ใน เลขที่ ๓๖ ข. รหัสจัดเก็บที่ ๑๒๙ ๖/๕

ต้นฉบับใบลานทั้งสอง คือ ฉบับความโดยย่อและฉบับความพิสดารข้างต้น ได้รับการปริวรรตและถอดความออกเป็นภาษาไทยปัจจุบันเรียบร้อยแล้ว โดยใบลานฉบับความโดยย่อ นั้น กรมศิลปากรได้ชำระถอดความออกเป็นอักษรไทยปัจจุบันแบบตัวต่อตัว และได้พิมพ์เผยแพร่มาแล้ว ๔ ครั้ง ในชื่อ “ตำนานพระธาตุพนม” สำหรับฉบับความพิสดาร กรมศิลปากรได้ชำระถอดความออกแบบที่ละเอียดแล้วนำมาเรียงประโยคใหม่ โดยให้เหตุผลว่าเพื่อให้อ่านเข้าใจได้ง่ายขึ้น และได้ตีพิมพ์มาแล้วครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๓ เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ อ.ต. หลวงประชุมบรรณาสาร (พิณ เดชะคุปต์) ในชื่อว่า “อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)” นอกจากนี้ ยังพบว่ามีฉบับที่ตีพิมพ์ลงในใบลานอีก พิมพ์เป็นอักษรไทยปัจจุบัน โดยสำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๔ ซึ่งทำการชำระถอดความตัวอักษรออกแบบตัวต่อตัวโดยมหาสีลา วีระวงศ์ และยังมีหนังสือที่แต่งและเรียบเรียงขึ้นโดยพระเทพรัตนโมลี (แก้ว อุทุมมามาลา) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม อีก ๒ เล่ม ซึ่งพบว่าท่านได้ใช้ต้นฉบับที่ได้รับการปริวรรตและถอดความมาแล้วดังกล่าวข้างต้นเป็นคู่มือประกอบในการแต่ง ได้แก่ หนังสืออุรังคนิทาน : ตำนานพระธาตุพนมความพิสดาร และหนังสือประวัติย่อพระธาตุพนม

ในตอนท้ายของเรื่องตำนานอุรังคธาตุ กล่าวว่า ...“ข้าพระบาทพระยาไชยชมพู่ ถวายอุรังคธาตุนิทาน และพระบาทลักษณนิทาน ศาสนานครนิทานอันนี้ เพื่อให้เป็นมงคลวุฒิสรีสวัสดิ์...”^{๓๕} ดังนี้ ทำให้ทราบว่าผู้เรียบเรียงเรื่องอุรังคธาตุนี้คือ พระยาไชยชมพู่ และทราบว่าเนื้อหา ของตำนานประกอบไปด้วย ตำนานพระอุรังคธาตุ ตำนานพระพุทธรูป และตำนานของเมืองต่างๆ ซึ่งผู้เรียบเรียงได้อ้างว่าเป็นเรื่องราวเก่าที่ได้มาจากเมืองอินทปัตฐนคร การกล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จผ่านมายังสถานที่ต่างๆ บริเวณแอ่งสกลนครและลุ่มแม่น้ำโขง เป็นลักษณะของตำนานพระเจ้าเสียบโลก เมื่อบรรยายว่าพระพุทธรูปเสด็จผ่านสถานที่ใดๆ ก็จะมีเทวนิทาน

^{๓๕} “อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม),” ใน การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วรรณกรรมสองฝั่งโขง, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), ๑๔๖.

ปรัมปราของสถานที่นั้นๆ เข้าไว้ด้วย เช่น แคว้นศรีโคตรบูร มีดอยกัปปนคีรีหรือภูกำพร้าว เมืองหนองหารหลวง เมืองหนองหานน้อย ภูฏเวียน (ภูพานในเขตจังหวัดอุดรธานี) จนถึงดอยนันทกังอี หรือเขตหลวงพระบาง มีนิทานกระซอกก่อนหรือนิทานผาแดง-นางไอ่ และนิทานอุษา-บารถ เป็นต้น นิทานเหล่านี้เดิมน่าจะเป็นเรื่องเล่าแบบมุขปาฐะมาก่อน และได้นำมาแทรกไว้ในโครงเรื่องของตำนานอุรังคธาตุตำนานหลัก เพื่ออธิบายเพิ่มเติมสถานที่ต่างๆ ที่ตำนานได้กล่าวถึง แล้วจึงมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยหลัง^{๔๐}

ตำนานอุรังคธาตุหรือพื้นพระธาตุพนม เชื่อว่าแต่งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๑๗๖-๒๑๘๑ (จ.ศ.๑๐๐๐) ความสำคัญของพื้นตำนานนี้สามารถใช้ศึกษาและตรวจสอบเรื่องราวในประวัติศาสตร์ของล้านช้างและเมืองในแอ่งสกลนครได้ โดยเฉพาะช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ เพราะมีเรื่องราวหลายตอนที่เป็นการจำลองเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มาสู่รูปของตำนาน และยังเป็นแหล่งรวบรวมคติความเชื่อของผู้คนที่แพร่หลายอยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง และสำนักอดีตของผู้คนต่อดินแดนที่พวกตนได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็นบ้านเมือง กล่าวคือ ทรงคุณค่าทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นเรื่องราวที่อธิบายถึงมูลเหตุการณเกิดของเมืองต่างๆ ตามภูมิศาสตร์ในตำนาน กล่าวถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างกลุ่มเมือง โดยเฉพาะในแถบแอ่งสกลนคร ให้เห็นถึงความสำคัญของท้องที่นี้ที่ได้รับเลือกให้เป็นสถานที่ประดิษฐานองค์พระบรมธาตุบรรจุพระอุรังคธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และแสดงให้เห็นบทบาทและความสำคัญของเมืองในแอ่งสกลนครต่อราชสำนักล้านช้างในช่วงที่ผ่านมาด้วย

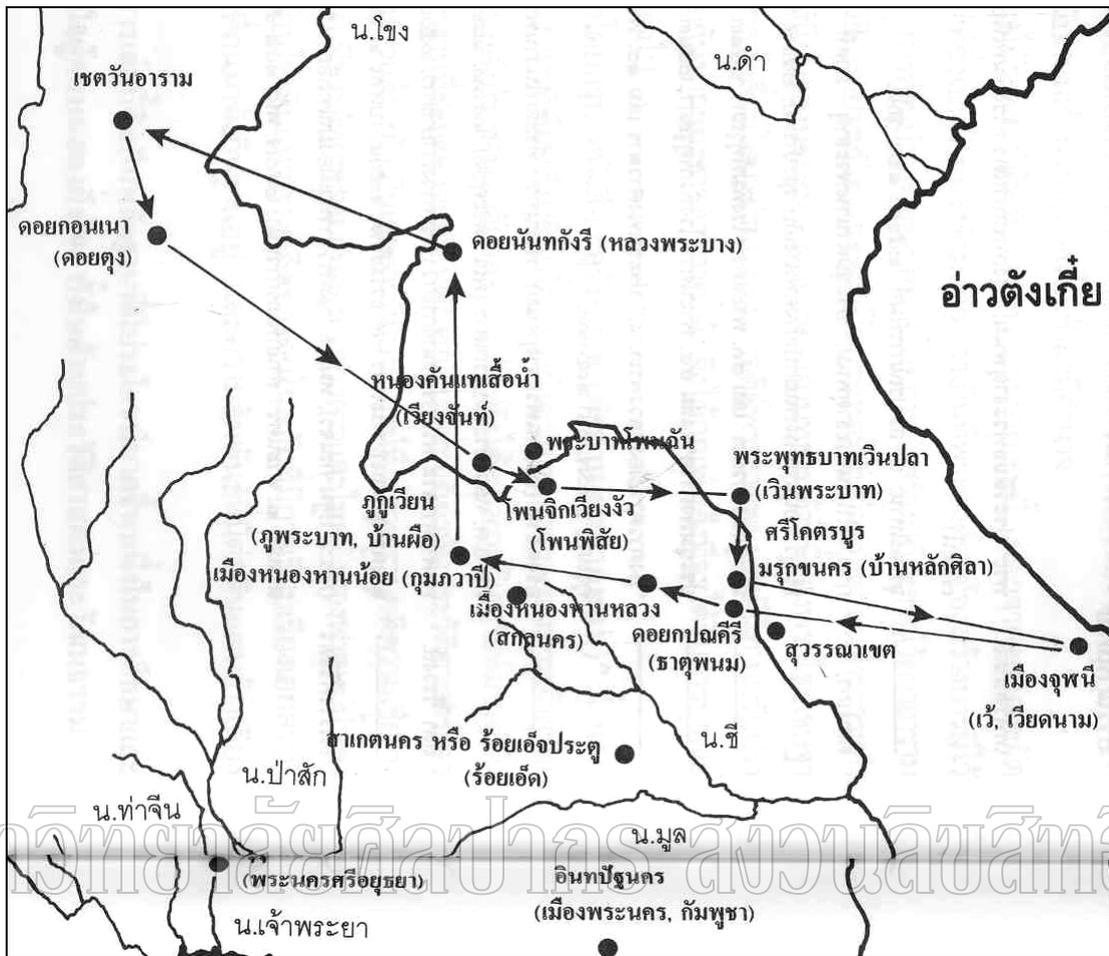
ลักษณะและความสำคัญของตำนานอุรังคธาตุหรือพื้นพระธาตุพนมประการหนึ่งคือการประสานความหลากหลายของกลุ่มชนและผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเหล่านั้นให้อยู่ภายใต้คติแบบพุทธศาสนา โครงเรื่องส่วนใหญ่จะเป็นแบบตำนานพระเจ้าเลียบโลก คือ พระพุทธองค์ได้เสด็จผ่านมายังดินแดนต่างๆ แถบนี้ และได้พบกับเจ้าถิ่นดั้งเดิมที่ตำนานกล่าวว่า เป็นนาค ฝี่ หรือยักษ์ และได้ทรงทรมานให้ยอมรับนับถือพุทธศาสนา มีการขอรอยพระพุทธรูปไว้เพื่อสักการบูชา มีการสร้างพระธาตุเจดีย์ครอบ เช่นที่พระธาตุเชิงชุม เมืองสกลนคร มีพุทธทำนายถึงการตั้งบ้านเมืองตามสถานที่ต่างๆ และพุทธดำรัสสั่งให้นำเอาพระอัฐิธาตุมาบรรจุไว้ในพระธาตุเจดีย์เมื่อทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว บ้านเมืองจะได้เจริญรุ่งเรืองต่อไปภายหน้า

^{๔๐} เชื่อว่าน่าจะมีการจดบันทึกเรื่องราว ตำนาน พื้นต่างๆ ของลาวเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างน้อยไม่เกินสมัยพระเจ้าวิสุทราช หรือประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เพราะเป็นสมัยที่ศิลปะด้านการประพันธ์และวรรณกรรมต่างๆ ของลาวเจริญรุ่งเรืองที่สุดสมัยหนึ่ง ตำนานเรื่องขุนบรมราชาธิราชก็เชื่อว่าจะได้รับการเรียบเรียงขึ้นในสมัยนี้ด้วย

ตำนานยังกล่าวถึงการที่เหล่านาคและฤๅษีต่างพร้อมใจกันอุปลัมภเฝ้าดูแลปกป้อง พระพุทธศาสนาด้วย คอยเฝ้าบำเพ็ญเพียรบารมีจนกว่าจะได้บรรลุพระนิพพานในที่สุด แสดงถึงความเชื่อท้องถิ่นดั้งเดิมต่างๆ อยู่ภายใต้จุดมุ่งหมายสูงสุดคือพระพุทธศาสนา การลดสถานะของความเชื่อดั้งเดิมนั้นจะเห็นได้อีกกรณีของเรื่อง “แกน” ซึ่งเป็นคติสูงสุดของกลุ่มคนไท-ลาว มาแต่โบราณ ดังได้กล่าวมาแล้ว เมื่อเมืองต่างๆ ได้รับเอาแนวคิดพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานทำให้แกนต้องลดสถานะเป็นเพียงเทพองค์หนึ่งในคติพุทธ เฝ้าปกป้องรักษาคุ้มครองชาวพุทธ โดยเปรียบเทียบกับเทวดาในพุทธศาสนาคือ พระอินทร์ มีหลายอย่างที่บทบาทหน้าที่ของแกนกับพระอินทร์สับสนกัน หรือกล่าวได้ว่าเป็นคติที่ตรงหรือคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของโลกมนุษย์ ความอุดมสมบูรณ์ เรื่องของฟ้าและฝน

ตำนานอุรังคธาตุถือได้ว่ามีความสำคัญต่อโครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มเมืองในแอ่งสกลนครอย่างยิ่ง เพราะตำนานได้กล่าวถึง ภูมิหลังการเกิดขึ้นของเมืองและสถานที่ต่างๆ ตามภูมิศาสตร์ในตำนาน และความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างเมืองต่างๆ เหล่านั้น ตั้งแต่สมัยตำนานจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ล้านช้าง อย่างไรก็ตาม บทบาทและความสำคัญดังกล่าวได้สืบทอดต่อมายังเมืองในแอ่งสกลนครในสมัยหลัง พ.ศ.๒๓๗๑ ด้วย ถึงแม้ว่าเมืองต่างๆ ในเวลานี้ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นชุมชนเกิดใหม่ ภายหลังจากที่ศูนย์กลางที่เวียงจันทน์จะล่มสลายไปแล้วก็ตาม แต่บุษนิยสถานสำคัญที่พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม และที่อื่นๆ ยังคงอยู่ ผู้คนกลุ่มใหม่ที่หลากหลายทางวัฒนธรรมเมื่อเข้ามาตั้งบ้านเมืองในแอ่งสกลนครแล้วได้อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ของกลุ่มเมืองที่ปรากฏตามตำนานนี้

ความผูกพันตามตำนานทำให้เมืองต่างๆ มีสำนึกว่ามีอดีตที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันโดยมีพระธาตุเจดีย์ต่างๆ เป็นสิ่งเชื่อมโยง โดยเฉพาะพระธาตุพนมที่ภูเก้าพร้าว ความสัมพันธ์นี้มีขอบเขตไปถึงดินแดนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นบ้านเมืองดั้งเดิมของกลุ่มคนหลากหลายที่เคลื่อนย้ายเข้ามาในแอ่งสกลนครนั่นเอง ทำให้ผู้คนมีความรู้สึกว่าเป็นการเคลื่อนย้ายภายในท้องถิ่นเดียวกันหรือระหว่างดินแดนของท้าวพญาซึ่งเคยมีความเกี่ยวข้องกันในตำนาน กล่าวคือ พระยาคำแดงเมืองหนองหานน้อย พระยาสุวรรณภิงคารเมืองหนองหานหลวง พระยานันทเสน เมืองศรีโคตรบูร และพระยาจุลนีพรหมทัต เมืองจุลนี เขตเวียงคานาม เป็นต้น

ภาพที่ ๑๕ การรวมกลุ่มของเมืองในแอ่งสกลนครตามตำนานอุรังคธาตุ

ที่มา : “อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม),” ใน งานสัมมนาทางวิชาการเรื่องวรรณกรรมสองฝั่งโขง, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗).

วัฒนธรรมกับการเติบโตและขยายตัวของเมือง

เมืองในแอ่งสกลนครที่ขยายและเติบโตขึ้นตามลำดับนับตั้งแต่ ทศวรรษ พ.ศ.๒๓๙๐ เป็นต้นมา นอกจากการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจแล้วความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังสัมพันธ์กับวัฒนธรรมของเมืองด้วย ตั้งแต่ความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งเมือง พิธีกรรมของเมือง และอิทธิพลแบบแผนทางวัฒนธรรมจากสยามที่แพร่เข้ามาพร้อมกับการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา

พิธีกรรมและความเชื่อ

การตั้งหลักแหล่งของผู้คนในพื้นที่แอ่งสกลนคร และการรวมตัวกันก่อตั้งเป็นชุมชน แล้วพัฒนาเป็นเมือง มีพื้นฐานทางความเชื่อตั้งแต่ระดับชุมชนหมู่บ้าน คือ ผีปู่ตา หรือผีบรรพบุรุษ จนถึงระดับเมือง คือ ผีเมือง หรือผีเจ้านาย หัวหน้ากลุ่มชน และความเชื่อร่วมกันทางวัฒนธรรมของภูมิภาค คือ ผีหลวง หรือความเชื่อเรื่อง แถน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่อง นาค หรือนาคาคติ ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีความเกี่ยวข้องกับภูมินิเวศน์ของผู้คนแถบลุ่มแม่น้ำโขงและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไปอีกด้วย

ชุมชนหมู่บ้านในแอ่งสกลนครและในพื้นที่ภาคอีสานโดยทั่วไป ซึ่งผู้คนอยู่ในวัฒนธรรมลาว จะมีสถานที่สำคัญที่เป็นส่วนกลางของหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ครอบคลุมผืนป่าของชุมชน และมีศาลปู่ตาให้สมาชิกในชุมชนสักการบูชา ส่วนใหญ่แล้วจะมีงานพิธีกรรมบวงสรวงปู่ตาในวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี หรือบางแห่งอาจเป็นเดือน ๖ ในเขตพื้นที่ของปู่ตาต้นไม้หรือสิ่งมีชีวิตจะได้รับการปกป้องคุ้มครอง จึงเป็นการสงวนรักษาพื้นที่ป่าของชุมชนไว้ได้ดี โดยจะเรียกว่า “ป่าหรือดอนปู่ตา”

ความเชื่อเรื่องปู่ตานั้นเกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ที่คอยปกป้องคุ้มครองลูกหลาน และอยู่เป็นหัวใจประจำชุมชนหมู่บ้าน เมื่อมีการอพยพเคลื่อนย้ายของลูกหลานไปยังพื้นที่อื่นก็จะนำเอาปู่ตาไปด้วย ปู่ตาจึงเป็นผีประจำแต่ละชุมชนหรือโคตรวงศ์ เพราะคนในหมู่บ้านส่วนมากจะเกี่ยวพันเป็นญาติพี่น้องกัน ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของผู้คนในวัฒนธรรมลาวยังมีเพิ่มเติมอีกกล่าวคือ ผีด้า หรือผีบรรพบุรุษ เป็นผีที่สมาชิกในชุมชนให้ความนับถือและเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจ เพราะเป็นบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว จะคอยคุ้มครองป้องกันภัยอันตราย มีอำนาจสามารถให้คุณให้โทษต่อผู้คนได้ ดังนั้นถ้าหากจะทำกิจการใดๆ จะต้องบอกกล่าวให้ด้าได้รับรู้ด้วย เพื่อจะได้ปกป้องรักษาและอำนวยความสะดวกและประโยชน์ให้ ผีเขื้อ เป็นผีที่คอยช่วยเหลือลูกหลานเมื่อประสบปัญหาต่างๆ ส่วนผีปู่ตา หรือบางแห่งเรียกว่า ตาปู่ เป็นผีประจำชุมชนหมู่บ้าน คอยพิทักษ์คุ้มครองชาวบ้าน ทรัพย์สินต่างๆ ของชุมชน คอยช่วยคนที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมหรือฮีตคอง และจะลงโทษบุคคลที่กระทำผิดหรือละเมิดฮีตคอง^{๕๑}

^{๕๑} ปฐม หงษ์สุวรรณ, “ตำนานและพิธีกรรมบูชาผีเมือง : การสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของไทยพวนและผู้ไทในประเทศไทย,” ใน ความเป็นไทย/ความเป็นไท (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๗), ๘๘.

แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ของเมืองในแอ่งสกลนครจะมีผีเมืองหรือผีเจ้านายตามกลุ่มของตน ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเจ้าเมืองหรือหัวหน้ากลุ่มชนของเมืองที่มีมาตั้งแต่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแล้ว เมื่อพากันอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่แอ่งสกลนครก็ยังคงนับถือและนำเอาความเชื่อนี้เข้ามาด้วย ความเชื่อเรื่องผีเมืองหรือเจ้านายนี้พบว่ามีการอ้างอำนาจอยู่เหนือผีบ้านหรือผีปู่ตา มักอ้างความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ แถน หรือเป็นผู้ที่มีเชื้อสายมาจากแถนซึ่งมีฐานะเป็นผีหลวง ดังปรากฏให้เห็นในพื้นที่หรือตำนานขุนบรมราชาธิราช ตำนานทำวุ่งขุนเจือง และตำนานพงศาวดารเมืองพวน^{๔๒} เป็นต้น

ผีเมืองของกลุ่มคนในแอ่งสกลนคร กรณีของกลุ่มผู้ไทเมืองเรณูนคร (ในเขตจังหวัดนครพนม) และกลุ่มไทพวนเมืองเชียงคาน (ในเขตจังหวัดเลย) มีการนับถือผีเจ้าปู่ถลา และย้ายทำวหล้า ตามลำดับ ซึ่งผีเมืองทั้งสองนี้เชื่อว่าเป็นเจ้าเมืองของกลุ่มชนเมื่อยังคงตั้งหลักแหล่งอยู่เมืองทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เมื่อเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแอ่งสกลนครก็นำผีเมืองเข้ามาด้วย โดยเชื่อว่าผีเมืองได้ตามมาคุ้มครองดูแลผู้คนชาวเมืองทางฝั่งขวาด้วย

ตำนานผีเมืองของชาวผู้ไทหรือเจ้าปู่ถลา มีเรื่องเล่าว่า...

เจ้าปู่ถลา เป็นวิญญาณบรรพบุรุษของชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร เป็นหัวหน้านักรบชาวผู้ไทที่นำทัพเมืองวังไปต่อสู้กับญวนที่เข้ามารุกราน จนกองทัพญวนแตกไปหลายครั้ง ครั้งสุดท้ายเสียทีแก่ข้าศึกและถูกจับตัวไปฆ่าที่เมืองญวน ก่อนตายท่านได้สั่งเสียว่า หากพี่น้องบุตรหลานชาวผู้ไทประสงคิให้ท่านช่วยเหลือในกิจการใดแล้ว แม้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใดก็ให้ตั้งศาล แล้วให้เซ่นไหว้ปีละครั้ง ทุกครั้งที่ต้องการความช่วยเหลือให้จุดธูปเทียนบอกกล่าว แต่ถ้าไม่ได้ก็ให้พนมมือเหนือศีรษะแล้วอธิษฐานบนบาน เจ้าปู่ถลาก็จะให้ความช่วยเหลือทุกรายไป^{๔๓}

เรื่องเล่าอีกสำนวนหนึ่งกล่าวว่า...

^{๔๒} จารุวรรณ ธรรมวัตร, ตำนานและพงศาวดารพวน : อุดมการณ์สมานฉันท์ระหว่างเผ่าพันธุ์ (รายงานการวิจัยตามโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย : ๒๕๔๐), ๔๔.

^{๔๓} วิลาวัณย์ เอื้อวงศ์กุล, “ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาเมืองเรณูนคร” (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), ๖๒-๖๓.

ชาวผู้ไทยอพยพเคลื่อนย้ายลงมาจากเมืองน่านน้อยอ้อยหนู และเมืองแกน ตามลำดับ ลงมาจนถึงเขตนครเวียงจันทน์ ได้สวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าอนุรุทธราชแห่งราชวงศ์เวียงจันทน์ (เจ้าอนุวงศ์) เจ้าอนุรุทธโปรดฯ ให้ไปตั้งบ้านเมืองอยู่ที่เมืองวัง ซึ่งเดิมนั้นเป็นที่ดินของพวกข่า... ต่อมาพระยาก่าซึ่งเป็นเจ้าเมืองเสียชีวิต พระยาเดโชขึ้นปกครองเมืองแทน ทำให้อ้ายญาก่าซึ่งเป็นบุตรของพระยาก่าไม่พอใจ หันไปคบคิดกับญวนเมืองราชคำรัยยกทัพมาตีพระยาเดโชหลายครั้ง แต่สู้พระยาเดโชไม่ได้เพราะท่านมีทหารเอกคู่ใจชื่อ “ถลาเมือง” มีเรื่องเล่าว่าถลาเมืองมีอาคมเก่งกล้า เป็นที่เคารพของชาวผู้ไทมาก แต่ก็มาเสียที่แก้อบายถูกหลอกให้ติดตามชายและถูกจับไปเมืองญวนหายสาบสูญไป แต่ก่อนที่จะเสียที่แก้อบายนั้นพระยาเดโชได้สั่งให้ลูกหลานนำครอบครัวหนีไปเสีย ฝ่ายถลาเมืองได้ร้องส่งไปด้วยว่า ตนเองต้องตายแน่ แต่อย่างไรดวงวิญญาณของตนก็จะคอยช่วยเหลือคุ้มครองลูกหลาน ต่อมาทำวเพชรทำวสาย จึงนำพี่น้องครอบครัวชาวผู้ไทยอพยพเคลื่อนย้ายข้ามมาอยู่ทางฝั่งขวา^{๔๔}

จะเห็นได้ว่า ถึงแม้ชาวเมืองวังซึ่งเดิมตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงจะได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแอ่งสกลนครแล้ว ก็ยังมีความผูกพัน ความทรงจำกับเจ้าเมืองและบ้านเมืองเดิมของตนอยู่ การย้ายมาตั้งเมืองขึ้นใหม่อย่างเมืองเรณูนคร หรือเมืองเว^{๔๕} ก็เท่ากับเป็นเมืองวังหรือเมืองของชาวผู้ไทเมืองวังทางฝั่งขวานั้นเอง

ตำนานผีเมืองของไทยวน หรือเรื่องอ้ายทำวหล้า มีเรื่องเล่าว่า...

แต่ก่อนเมืองแก่นท้าวเป็นดินแดนป่าที่บ ต่อมาอ้ายทำวหล้าซึ่งเป็นผู้นำไทยวน ได้พาผู้คนอพยพเคลื่อนย้ายมาจากทางตอนเหนือของลาว แล้วมาสร้างเมืองขึ้น อ้ายทำวหล้าจึงได้เป็นเจ้าเมืองแก่นท้าว และได้เสียชีวิตลงในเวลาต่อมา กลุ่มไทยวนก็ยังคงยึดถือและเคารพอ้ายทำวหล้าในฐานะเป็นผู้นำและผีบรรพบุรุษสืบมา^{๔๖}

เรื่องราวของการอพยพของกลุ่มไทยวนที่ เมืองเชียงคาน เขตจังหวัดเลย มีดังนี้...

^{๔๔} ชัยปดินทร์ สาลีพันธ์, “เจ้าปู่ถลา (ผีปู่ตา) เมืองเรณูนคร,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม ๓, ๙๖๘-๙๗๕.

^{๔๕} เมืองเว มีความหมายว่า การเคลื่อนย้ายไป-มา หรือการอพยพ.

^{๔๖} อติษฐ์ ยินชีวิต, “โลกทัศน์การนับถือผีเจ้าบ้านของชาวไทยวนบ้านหนองผือ” (รายงานประกอบรายวิชาโลกทัศน์ของคนไทยในท้องถิ่น ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๖), ๑๒-๑๓. อ้างถึงใน ปฐม หงษ์สุวรรณ, “ตำนานและพิธีกรรมบูชาผีเมือง : การสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของไทยวนและผู้ไทในประเทศไทย,” ใน ความเป็นไทย/ความเป็นไท, ๖๕.

ชาวพวนอพยพมาตั้งหลักแหล่งที่บ้านนุสม และบ้านกลาง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองเตาไห เขตหลวงพระบาง ...เมื่อครั้งที่พวกจีนฮ่อ กุลา เงี้ยว รุกรานเมืองเตาไห ๔ พ่อเฒ่า คือ พ่อเฒ่ากอม พ่อเฒ่าห่าน พ่อเฒ่าเพี้ยไซ และพ่อเฒ่าปู่ตา หลวง เป็นผู้นำชาวพวนกลุ่มหนึ่งอพยพมาจากหลวงพระบางล่องตามแม่น้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านนุสม ต่อมาผู้คนส่วนหนึ่งได้มาอยู่ที่บ้านกลาง แล้วเรียกตัวเองว่า “ไทพวน”^{๔๗}

ในพงศาวดารเมืองพวนมีเนื้อหากล่าวว่า เหตุที่ไทพวนต้องพลัดบ้านพลัดเมืองหรืออพยพเคลื่อนย้ายนั้น ส่วนใหญ่มักจะมาจากสงคราม ไม่ว่าจะเป็นการหลบหนีศัตรู แกว หรือเวียดนาม หรือการถูกกวาดต้อน“ยกครัวพวน” มาสู่ดินแดนประเทศไทยในฐานะ“เชลยศึก”

ความเชื่อเรื่องแกน เป็นความเชื่อร่วมกันของผู้คนกลุ่มไท-ลาวโดยทั่วไป แกนเป็นผีที่ใหญ่และสำคัญที่สุด เรียกได้ว่าเป็น“ผีหลวง” ความเชื่อเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในตำนานขุนบรมราชาธิราช พื้นน้ำเต่าปู้ง นิทานพญาคันคากหรือคางคก และเรื่องราวเกี่ยวกับบุญบังไฟ เป็นต้น แกนเป็นผีฟ้า หรือผีไฟ บางทีอาจเรียกรวมว่า ผีฟ้าพญาแกน ต่อมาถูกเปรียบเทียบให้เป็นประหนึ่งเทพหรือเทวดาในพุทธศาสนา เหตุเพราะว่ามีบทบาทและหน้าที่คล้ายคลึงกัน (ดังจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้าในหัวข้อการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา) โดยเฉพาะบทบาทที่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิตของมนุษย์บนโลก เรื่องการทำมาหากิน ความอุดมสมบูรณ์และเรื่องการบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ที่เกี่ยวข้องกับพญาคันคากและเรื่องประเพณีบุญบังไฟ

แกน เป็นผีหลวงที่มีอิทธิพลต่อการตั้งชุมชน ความเป็นอยู่ของผู้คนในเมืองมาก เป็นความเชื่อของชาวเมืองหรือกลุ่มคนไท ที่มีความหมายถึงคนที่มีเมืองอยู่ ไม่ใช่คนป่า คนที่อยู่เมืองใด ก็บ่งบอกว่าเป็นไท...นั่นๆ คนหรือมนุษย์จะอยู่เมืองลุ่มหรือเมืองล่าง แต่เมืองของแกนนั้นอยู่เบื้องบน ซึ่งสมัยดึกดำบรรพ์นั้นสามารถไปมาหาสู่กันได้ ตำนานขุนบรมฯ กล่าวว่า “...เป็นดิน เป็นหญ้า เป็นฟ้า เป็นแกน คนเมืองลุ่มเที่ยวไปมาหากันไม่ได้ขาด...” แต่พอต่อมาเกิดความขัดแย้งระหว่างคนกับแกน เมื่อเครือข่ายกาดถูกตัด คนกับแกนก็ไม่สามารถไปมาหาสู่กันได้อีก การติดต่อกับแกนก็ต้องใช้สื่อทางอื่น เช่น การรำผีฟ้า หรือการจุดบังไฟบูชาและส่งข่าวสาร เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับแกนนั้น มีตั้งแต่ก่อนการลงมาเป็นคนเมืองมนุษย์ จนกระทั่งเมื่อเกิดเป็นคนแล้วยังคงเกี่ยวข้องกับแกนอยู่อีก มีความเชื่อว่า ชาวเมืองลุ่มทุกคนล้วนมาจากเมืองแกนหรือสัมพันธ์เป็นลูกหลานของแกนทั้งสิ้น แต่ว่ามีเหตุให้ต้องลงมาเป็นคนใน

^{๔๗} คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, วัฒนธรรม : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดเลย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๔), ๒๖-๒๗.

เมืองล่าง หรือออกมาจากน้ำเต้าปั้ง โดยที่มีแกนซีและแกนสี่เป็นผู้ทำให้คนเกิดไหลออกมาเป็นกลุ่มต่างๆ หรืออีกความเชื่อหนึ่งว่า เมื่อหมดบุญในเมืองแกนหรือว่าต้องลงไปเมืองลุ่มเพื่อใช้กรรม แกนก็จะแต่งให้ลงไปเกิด แต่ระหว่างทางมีลมพัดทำให้ต้องกระจัดกระจายกันไป มีคำกล่าววว่า “...ลมมิดดอกพัดไปคนละแฉ (มูม, ทิศทาง) ลมมิดแกพัดไปคนละกำ (ด้าน, เบื้อง) จึงตกกันคนละบอน...” เมื่อเกิดเป็นคนเมืองลุ่มแล้วแกนก็ยังคงมาสอนให้รู้จักการทำมาหากิน สร้างสรรพสิ่งให้ หรือแม้แต่เรื่องคู่ครองก็ยังเกี่ยวข้องกับแกน กล่าวคือ ในเมืองแกนจะมีสวนแนน และมีสายแนน ซึ่งแกนแนนจะเป็นผู้ผูกเนื้อคู่ไว้ให้แล้ว เมื่อลงมาเกิดเมืองลุ่มก็ต้องได้ครองคู่กับผู้ที่เป็น”สายแนน” ของตน หากไม่ใช่สายแนนแล้วก็อาจพลัดพรากจากกันได้ ความเชื่อนี้ก็คือเรื่องบุพเพสันนิวาสนั่นเอง มีคำกล่าววว่า “...คาดแต่แกน แนนแต่ฟ้า เกาะกันมาคือตานาง (ตาชาย)...” หมายถึงเป็นเนื้อคู่กันมาตั้งแต่สวนแนนในเมืองแกนแล้ว

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องแกนเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชีวิต “คนเมือง” หรือคน “ไท” ตั้งแต่ภูมิหลังการลงมาเกิดเป็นมนุษย์ การตั้งถิ่นฐาน สร้างบ้านแปงเมือง การทำมาหากิน เรื่องในชีวิตประจำวัน พิธีกรรม ประเพณี หรือแม้แต่เรื่องคู่ครอง แกนมีหลายองค์ มีชื่อและบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไป ได้แก่

แกนฟ้าคั้น เป็นแกนสูงสุดในบรรดาแกนทั้งหลาย เรียกว่าพญาแกนหรือแกนหลวง
แกนหล่อ เป็นแกนแห่งการช่าง เป็นผู้ปั้นหล่อมนุษย์ให้มีหน้าตาต่างๆ

แกนแต่ง เป็นแกนที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ต่างๆ ให้แก่มนุษย์ เช่น การเพาะปลูก ทอผ้า เลี้ยงไหม ตีเหล็ก งานฝีมือต่างๆ

แกนถม แกนตรา แกนเถือก แกนหุ้ย เป็นแกนผู้รักษาทิศทั้งสี่ คอยช่วยดูแลพัฒนาบ้านเมือง แนะนำภูมิประเทศในการเพาะปลูกและการตั้งเมือง

แกนคำ เป็นแกนแห่งการสงคราม

แกนซัง เป็นแกนแห่งความยุติธรรม คอยพิจารณาคดีความต่างๆ

แกนแพน เป็นแกนแห่งการดนตรี สอนการดนตรี ฟ้อน ลำ ให้แก่มนุษย์^{๑๔๔}

มีความเชื่อเรื่องนาคที่เกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเมืองในกลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งแต่ตอนใต้ของจีนแถบมณฑลยูนนานลงมา จนถึงบริเวณปากแม่น้ำที่เวียดนามใต้ เชื่อกันว่านาคเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ และมีความเกี่ยวข้องกับการทำให้เกิดสภาพภูมิประเทศต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับแหล่งน้ำ เชื่อกันว่านาคทำให้เกิดแม่น้ำหลายสาย เช่น แม่น้ำโขง หนองหาร แม่น้ำมูล แม่น้ำชี เป็นต้น เรื่องราวของนาคปรากฏให้เห็นในวรรณกรรมต่างๆ ทั้งชาดก ตำนาน

^{๑๔๔} ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, ๑๓๙.

วรรณกรรมพุทธศาสนา ปรากฏตามสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมฝาผนังมักจะพบเห็นหรือมีรูปร่างเป็นส่วนประกอบทั้งนั้น และตามประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะบริเวณภาคพื้นทวีปและภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง พบว่ามีการเรียกคนพื้นเมืองดั้งเดิมว่านาคด้วย หรือเชื่อว่านาคเป็นสัญลักษณ์ของชาวพื้นเมืองของภูมิภาคนี้ ดังกรณี นางนาค ตามเรื่องราวของอาณาจักรพูนัน กล่าวได้ว่า นาค เป็นพื้นฐานของบ้านเมืองแถบนี้

ความเชื่อเรื่องนาคที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มแม่น้ำโขงแถบล้านช้างและบริเวณแอ่งสกลนคร พบปรากฏในตำนานอุรังคธาตุหรือพื้นพระธาตุพนม ซึ่งเป็นหนังสือโบราณจารด้วยอักษรธรรม ๗ ผูก เรียบเรียงขึ้นโดยพระยาศรีไชยชมพู่ เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่รวบรวมเอาคติความเชื่อความเป็นมาของกลุ่มชนในลุ่มแม่น้ำโขงแถบนี้เข้าไว้ด้วยกัน (ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไปข้างหน้า) ตามตำนานได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าได้เสด็จผ่านมายังสถานที่ต่างๆ บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง มีแคว้นศรีโคตรบูร แถบเมืองท่าอุเทน นครพนม, ภูกำพร้าวซึ่งเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุพนม, เมืองหนองหานหลวง ในเขตจังหวัดสกลนคร พระองค์ได้พบกับบรรดาพญานาคที่มีฤทธิ์และไม่ยอมอ่อนน้อมต่อสมณะในตอนแรก พระองค์จึงต้องแสดงปาฏิหาริย์ปราบเหล่านาคนั้น จนที่สุดนาคก็ยอมรับนับถือพุทธ และก่อนที่พระพุทธองค์จะเสด็จกลับพวคนาคได้ทูลขอขรยพระบาทไว้เพื่อสักการบูชา พระพุทธเจ้าจึงประทับรอยพระบาทไว้ที่ภูกุเจียน อยู่ใกล้ปากถ้ำที่สุวรรณนาคอาศัยรอยหนึ่ง ต่อมาเรียกว่า"ภูพระบาท"ในเขตจังหวัดอุดรธานี

คติเรื่องนาคยังเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของสถานที่ต่างๆ ว่าเกิดขึ้นด้วยฤทธิ์ของนาค เช่น ความเชื่อที่ว่านาคเป็นผู้สร้างเมืองจันทบุรีหรือเวียงจันทน์ แม้ต่อมาปัจจุบันยังเชื่อว่ามีนาคคอยดูแลรักษาเมืองอยู่ หากผู้ปกครองยังอยู่ในศีลธรรมยึดมั่นในศาสนา ก็จะได้รับความช่วยเหลือจากนาคให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่หากผู้ปกครองขาดศีลธรรม นาคก็จะดลบันดาลให้เกิดความวิบัติบ้านเมืองล่มจมได้ นอกจากนี้นาคยังทำการค้ำค้ำทำให้เกิดปล่องหรือรูอีกเรียกว่าปล่องพญานาคหรือฐ(ฐ)พญานาค ตามตำนานสุวรรณโคตมกล่าวไว้ว่า แม่น้ำที่พระยา(พญา)ศรีสัตตนาคนครุตม์ค้ำค้ำจากหนองแสงจนถึงหนองน้ำริมถ้ำที่พระพุทธเจ้ากระทำกตัตกนั้น ได้ชื่อว่าแม่น้ำขลนทีหรือแม่น้ำโขง นำสังเกตว่าพญานาคนั้นจะเป็นที่ตั้งของวัดหรือพระธาตุสำคัญ เช่น พระธาตุคำ พระธาตุหลวง ที่เมืองเวียงจันทน์ เล่ากันว่าเมืองเวียงจันทน์ที่เป็นเมืองพญานาคสร้างขึ้นนั้น ต่อมาเมื่อเจ้าผู้ครองเมืองได้สร้างพระธาตุครอบปิดพญานาคไว้ นับแต่นั้นมาเมืองเวียงจันทน์จึงต้องประสบภัยสงครามบ่อยครั้งและเสียเมืองในที่สุด

อย่างไรก็ตาม เรื่องการสร้างพระธาตุปิดพญานาคไว้นี้อาจเป็นการหาเหตุผลให้กับเหตุการณ์บ้านเมือง ซึ่งความจริงแล้วเป็นการผนวกลมผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับ

ความเชื่อดั้งเดิมเข้าด้วยกันนั่นเอง แทนที่จะสร้างพระธาตุไว้ที่อื่นแต่สร้างไว้ที่ภูพานาค เป็นการบูชาทั้งสองอย่างเพิ่มความสำคัญเน้นความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ให้มากยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่าการสร้างพระธาตุปีศาจภูพานาคในแอ่งสกลนครที่อื่นๆ อีก เช่น พระธาตุบังพวน ในเขตหนองคาย และพระธาตุพนม เป็นต้น

ในกรณีของพระธาตุบังพวน ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช หรือเก่ากว่านั้น บริเวณใกล้องค์พระธาตุมีมุขลินทเจดีย์อยู่ข้างสระพญานาค เรียกว่าสระมุขลินท์ เชื่อว่ามีพญานาคชื่อปัพพาลนาครักษาอยู่ และสันนิษฐานว่าน่าจะเคยใช้น้ำจากสระแห่งนี้ทำพิธีสงฆ์ธรรมาภิเษกพระเจ้ากรุงเวียงจันทน์ในอดีตด้วย

และบริเวณเทือกเขาภูพาน ในเขตอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เชื่อกันว่าเดิมเป็นที่อยู่ของพญานาค เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ถึงบริเวณนี้ ทรงทรมานพญานาคให้ยอมเป็นสาวก ได้มีการสร้างพระพุทธรูปไว้ในที่นี้ เรียกว่าพระพุทธรูปบัวบก พระพุทธรูปบัวบาน^{๔๙} ภูพานาคที่ภูพระบาทนี้เชื่อว่าเป็นรูของพญามิลินทนาค ถ้าหากลงรูนี้ไปก็จะไหลออกมาแม่น้ำโขงตรงบริเวณพระธาตุดำ ในเขตอำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคายพอดี

ความเชื่อเรื่องนาคยังใช้อธิบายปรากฏการณ์บั้งไฟหรือบั้งไฟพญานาคด้วย ยังไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าบั้งไฟพญานาคเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใด แต่ผู้คนสามารถเห็นได้ในช่วงหัวค่ำของคืนวันออกพรรษา ขึ้น ๑๕ ค่ำ และแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปี บริเวณหน้าวัดไทยและบริเวณปากห้วยหลวง เขตอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นจุดที่ห้วยหลวงสบกับแม่น้ำโขง การเกิดบั้งไฟพญานาคตรงกับวันออกพรรษาของทุกปีนับเป็นเรื่องแปลก และทำให้ผู้คนบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงแถบนี้มีความเชื่อเชื่อมโยงว่า เป็นการแสดงความชื่นชมยินดีด้วยการพันไฟบูชาของพญานาคต่อการเสด็จลงมาของพระพุทธองค์จากการขึ้นไปเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั่นเอง^{๕๐}

ความเชื่อและพิธีกรรมของเมืองในแอ่งสกลนครดังกล่าวทำให้ผู้คนในเมืองมีอดีตร่วมกัน มีความมั่นคงทางจิตใจ และเป็นพื้นฐานในการรวมตัวกันทำให้เมืองเกิดขึ้นและขยายตัวเติบโต เมื่อเมืองในแอ่งสกลนครมีความสัมพันธ์กับราชสำนักสยาม นับตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานและ

^{๔๙} บริเชต สุขปรการ, “พระพุทธรูปบัวบก-บัวบาน : มาตุภูมิแห่งเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก,” ใน เมืองโบราณ ๒๘, ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๔๕) : ๓๘-๔๕.

^{๕๐} ปราณี กล้าส้ม, “นาค : ตำนานแห่งสายน้ำโขง,” ใน เมืองโบราณ ๒๘, ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๔๕) : ๓๕-๓๗.

การรับรองสถานภาพความเป็นเมือง จนกระทั่งเมืองขยายตัวเติบโต ทำให้อิทธิพลทางวัฒนธรรมจากสยามเริ่มแพร่เข้ามาในพื้นที่นี้พร้อมกับการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา

อิทธิพลแบบแผนทางวัฒนธรรมจากสยาม

เมืองในแอ่งสกลนครในช่วงระหว่าง พ.ศ.๒๓๗๑-๒๔๓๖ มีความสัมพันธ์กับราชสำนักสยามมากขึ้นโดยเฉพาะทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าเมืองยังยึดมั่นกับวิถีทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เป็นแบบล้านช้าง แต่จากสถานการณ์ทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปทำให้เริ่มมีการรับแบบอย่างทางวัฒนธรรมจากสยามด้วย อิทธิพลทางวัฒนธรรมจากสยามเริ่มแพร่เข้ามาในท้องถิ่นแอ่งสกลนครนับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และโดยเฉพาะรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ได้แก่ ธรรมเนียมการแต่งตั้งเจ้าเมือง ราชทินนามเจ้าเมือง การตั้งชื่อเมืองใหม่ (ดูรายละเอียดในตารางที่ ๑ ในบทที่ ๒) และการพยายามเข้าสู่สนับสนุนอุปถัมภ์กิจกรรมทางศาสนา^{๕๑} และวัฒนธรรมของเมืองในท้องถิ่น

ตั้งกรณีการอุปถัมภ์พระธาตุพนม ราชสำนักสยามได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นซึ่งมาพร้อมกับการแทรกแซงสถาบันสงฆ์แบบเดิมของท้องถิ่นที่เริ่มต้นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเฝ้าดูแลรักษาพระธาตุและพระวิหารต่างๆ นั้น เป็นหน้าที่ของข้าวัดและมีพิธีกรรมบวงสรวงพระธาตุด้วย เกี่ยวกับเรื่องนี้ชาวฝรั่งเศสได้บันทึกไว้ว่า...

...พวกคนที่มีหน้าที่เฝ้าดูแลรักษาพระวิหารมีประมาณ ๒,๐๐๐ คน ทำกิจวัตรตามพระบรมราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินสยาม และต่อมาไม่ได้เสียค่าภาษีอากร ... สักการบูชาพระธาตุทุกๆ วัน ด้วยน้ำและข้าวปลาอาหาร เหมือนกับการบวงสรวงเทวารักษ์ คณะมโหรีสยามได้บรรเลงเพลงให้เป็นเกียรติแก่พระธาตุ ในต้นเดือนและกลางเดือนของทุกๆ เดือน...^{๕๒}

^{๕๑} สำนักหอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓, ๑.ศ.๑๒๑๒ (พ.ศ.๒๓๗๓) เลขที่ ๓๓, "ไปบอกเมืองมุกดาหาร เรื่องสร้างพระวิหารและซ่อมกำแพงล้อมฐานพระเจดีย์ธาตุพนม."

^{๕๒} ทองสมุทรร โดเร และ สมหมาย เปรมจิตต์, แปล, บันทึกการเดินทางในลาว, ภาคหนึ่ง พ.ศ. ๒๔๓๔, ๑๔๙.

แม้ว่าศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านช้างที่เวียงจันทน์จะล่มสลายไปแล้วก็ตาม แต่รูปแบบขนบธรรมเนียม จารีต ฮีตคองนั้นยังคงสืบทอดต่อมาในชุมชนแอ่งสกลนคร เหตุผลประการหนึ่งเนื่องจากกลุ่มเมืองแถบนี้เคยอยู่ในเขตอิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์มาก่อน มีหลายเมืองที่เป็นเมืองสำคัญคือเมืองหน้าด่านและเมืองลูกหลวง มีความผูกพันยึดโยงกันอย่างใกล้ชิดกับเวียงจันทน์ ความสัมพันธ์ดังกล่าวในอดีตเห็นได้จากเรื่องราวในตำนานอุรังคธาตุ หรือตำนาน “พิน” พระธาตุพนม^{๕๓} เพียงแต่เมื่อไม่มีราชสำนักเวียงจันทน์แล้ว ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมต่างๆ ได้เปลี่ยนจากราชสำนักหลวงอุปถัมภ์มาเป็นชุมชนท้องถิ่นในแอ่งสกลนครสนับสนุนดูแลจรรโลงกันเองไม่ว่าจะเป็น ฮีต คอง ศาสนา ความเชื่อ และวรรณกรรมต่างๆ

บริเวณแอ่งสกลนครเป็นที่ตั้งของพระธาตุพนมปูชนียสถานสำคัญยิ่งของชาวล้านช้าง มีพระธาตุและศาสนสถานต่างๆ กระจายกันอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ก็มากมาย เพราะว่าเคยเป็นหัวเมืองชั้นในของเวียงจันทน์นั่นเอง เช่น พระธาตุเชิงชุม พระธาตุบังพวน พระธาตุศรีสองรัก และพระพุทธรูปบาทบัวบก-บัวบาน เป็นต้น โดยเฉพาะพระธาตุพนมที่นับว่ายังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมืองแถบนี้อยู่ อย่างเช่น ผู้คนชาว “ข่า” กลุ่มต่างๆ นั้นเคารพนับถือพระธาตุพนมอย่างมาก^{๕๔} ความสำคัญของพระธาตุพนมนี้ส่งผลให้เจ้าเมืองกรมการทั่วเพี้ยในเมืองนครพนมพยายามแสดงบทบาทอิทธิพล และได้รับความเกรงใจจากกลุ่มเมืองในบริเวณนี้ไปด้วย แม้ศูนย์กลางที่เวียงจันทน์ล่มสลายไปแล้วแต่โครงสร้างทางวัฒนธรรมของเมืองในแอ่งสกลนครยังอยู่ต่อมา โดยมีพระธาตุพนมและปูชนียสถานสำคัญต่างๆ ในบริเวณนี้เป็นศูนย์รวมจิตใจ

เมื่อชาวบ้านเป็นผู้จรรโลงและถือปฏิบัติกันเอง ไม่มีราชสำนักอุปถัมภ์ค้ำจุนเหมือนเมื่อก่อน ดังนั้นจึงสามารถพบเห็นการยึดถือปฏิบัติดำรงวิถีทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันได้ในแต่ละกลุ่มชน อาทิ การนับถือผีมเหศักดิ์ “ผีเมือง” ของกลุ่มผู้ไท การประกอบพิธีเหยารักษา และการแสดง “ไล่ทั้งบั้ง” ของกลุ่มไล่ หรือ “สกกเต้นสาก” ของกลุ่มสกก เป็นต้น ความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้อยู่ภายใต้โครงสร้างฮีตคองแบบล้านช้างและพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งเชื่อมโยงให้เอกลักษณ์ของกลุ่มต่างๆ ผสมผสานเข้าด้วยกันหรืออยู่ร่วมกันได้ ตอนที่อยู่บ้านเมืองเดิมทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงผู้คนเหล่านี้เคยอยู่ภายใต้สังคมล้านช้างมาก่อน ส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกันเป็นผู้คนในวัฒนธรรมแบบไท-ลาวหรือใกล้เคียงดังนั้นการผสมปนเป็จึงเป็นไปได้โดยง่าย อาทิ มีการยอมรับ

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน อุรังคธาตุ.(ตำนานพระธาตุพนม), (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗).

^{๕๔} สุทิน สอนองพันธ์, “ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองในอีสาน ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๑๗๙๒-๒๓๙๔)” (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, วิชาเอกประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๓), ๕๔.

เอาแนวความคิดแบบพุทธแทนความเชื่อแบบดั้งเดิมของตน ดังกรณีของชาวผู้ไทเมืองพรรณานิคม ที่รับเอาพุทธไปผนวกกับความเชื่อเรื่องผี (Animism) และกรณีของชาวผู้ไทแถบเมืองนครพนมที่รับเอารูปแบบการแต่งกายและการออกเสียงสระผสม เช่น เอีย เอือ อัว และการรับคำ “ซื่อ” ที่แปลว่า ตรงหรือไม่งอจากผู้คนที่ถิ่นแถบนี้ซึ่งอยู่ในวัฒนธรรมลาวเวียง^{๕๕} ตลอดจนวิถีชีวิต การสร้างบ้านเรือนและการทำมาหากินก็เริ่มเปลี่ยนแปลงมาทำตามแบบกลุ่มชนใกล้เคียงมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงประชากรหลังจากสงครามเจ้าอนุวงศ์ ทำให้เมืองในแอ่งสกลนครมีผู้คนหลายกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกันและส่งผลให้วัฒนธรรมของเมืองในเวลานี้มีความหลากหลาย ผู้คนแต่ละกลุ่มต่างมีส่วนร่วมในการก่อตัวและเติบโตของเมือง ตามวิถีทางวัฒนธรรมของกลุ่มตน ขณะเดียวกันศูนย์กลางทางวัฒนธรรมแบบล้านช้างในพื้นที่ได้เชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ เข้าด้วยกันทำให้ผู้คนมีศูนย์รวมจิตใจทั้งในระดับเมืองและกลุ่มเมือง นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางทางสังคมและเศรษฐกิจของเมืองอีกด้วย กล่าวได้ว่า ในสถานการณ์ทางการเมืองหลังราชสำนักเวียงจันทน์ล่มสลายและการสัมพันธ์กับราชสำนักสยามบนเงื่อนไขทางการเมืองและเศรษฐกิจ เมืองในแอ่งสกลนครต้องจรรโลงวัฒนธรรมกันเองโดยชาวเมืองและเจ้าเมืองกรมการ อย่างไรก็ตาม ราชสำนักสยามได้พยายามแผ่อิทธิพลเข้ามาจัดการเรื่องวัฒนธรรมของเมืองด้วย เพื่อให้การควบคุมคนและเมืองมีประสิทธิภาพและตอบสนองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เป็นเป้าหมายหลักของการปกครองเมืองในแอ่งสกลนครเวลานี้

^{๕๕} ชลิต วิพัทนะพร, “การอพยพย้ายถิ่นในดินแดนอีสาน ระหว่างปี พ.ศ.๒๓๒๑-๒๔๕๓” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๙), ๓๖๒.